

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
МАМЛЕКЕТТИК ТУУСУ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
МАМЛЕКЕТТИК ГЕРБИ**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ГИМНИ

*Сөзү: Ж. Садыков, Ш. Кулуевдики
Музыкасы: Н. Давлесов, К. Молдобасановдуку*

Ак мөңгүлүү аска-зоолор, талаалар,
Элибиздин жаны менен барабар.
Сансыз кылым Ала-Тоосун мекендеп,
Сактап келди биздин ата-бабалар.

Кайырма:

Алгалай бер, кыргыз эл,
Азаттыктын жолунда.
Өркүндөй бер, өсө бер,
Өз тагдырың колунда.

Аткарылып элдин үмүт-тилеги,
Желбиреди эркиндиктин желеги.
Бизге жеткен ата салтын, мурасын,
Ыйык сактап, урпактарга берели.

Кайырма:

Б. КУБАТАЛИЕВА, А. АБЫКАНОВА,
М. АСАНАЛИЕВА

АЛИППЕ

Жалпы билим берүүчү мектептин
1-классы үчүн окуу китеби

Экинчи басылышы

*Кыргыз Республикасынын
Билим берүү жана илим министрлиги бекиткен*

БИШКЕК — 2016

УДК 373.167.1
ББК 83.3Ки я 721
К 88

1-басылышы 2011-жылы чыккан.

Кубаталиева Б., ж. б.
К 88 **АЛИПPE:** Жалпы билим берүүчү мектептин 1-классы үчүн окуу китеби.
/ Б. Кубаталиева, А. Абыканова, М. Асаналиева. 2-бас.— Б.:
«Кутаалам», 2016. — 112 б., сүрөт.

ISBN 978-9967-31-536-5

ШАРТТУУ БЕЛГИЛЕР:

ойлон, тап (чыгармачыл тапшырма)

жупта талкуулоо

топтордо талкуулоо

үндүү тыбыш

жумшак үнсүз тыбыш

каткалаң үнсүз тыбыш

К 4306020200-16

УДК 373.167.1
ББК 83.3Ки я 721

ISBN 978-9967-31-536-5

© Кубаталиева Б., Абыканова А., Асаналиева М., 2016.
© «Кутаалам», 2016.
© КР ББЖИМ, 2016.

АЛИПPE — БИЛИМ АЧКЫЧЫ

МЕКЕНИМ — КЫРГЫЗСТАН

ТУУЛГАН ЖЕРДИН ТОПУРАГЫ — АЛТЫН.

МЕКТЕП

Билим майрамы

Күзгү кутман айдагы,
Бүгүн – Билим майрамы.
Ак мектепке биринчи,
Биз киребиз жайдары.

О. Сооронов

_____.

_____.

БИЗДИН КЛАСС

БИЛИМ — КЕНЧ, ЭМГЕК АНЫН АЧКЫЧЫ.

ҮЙ-БҮЛӨ

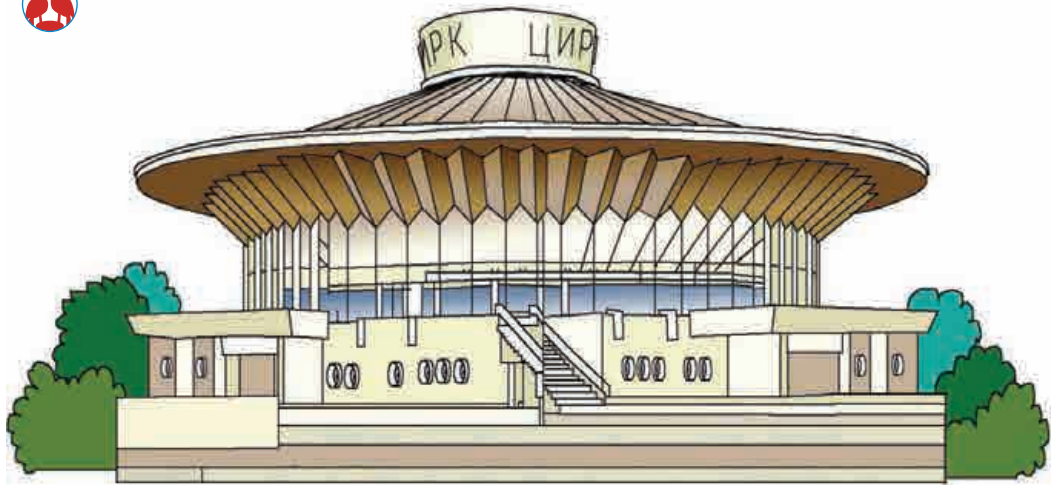

УЛУУНУ УРМАТТА, КИЧҮҮНУ ЫЗААТТА.

ЦИРКТЕ

 —

 -

ӨНӨРҮҢ БОЛСО, ӨРГӨ ЧАП.

КОРООДО

 -

 - -

Күздө

Жамгыр жаап күз келди,
Жалбырактар күбүлөт.
Сары, кызыл жалбырак,
Бутубузга үйүлөт.

А. Ниязалиева

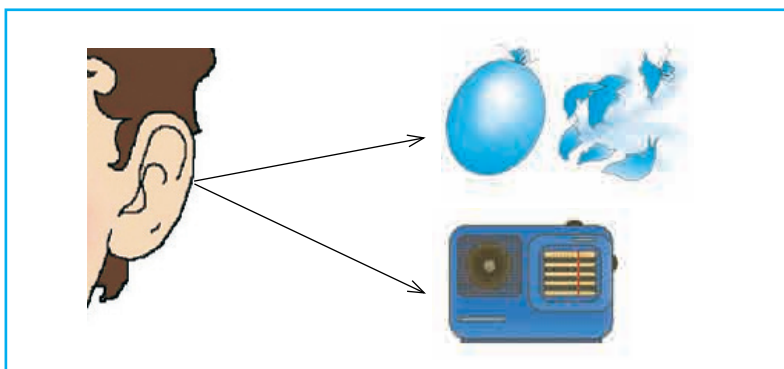

ДОБУШТАР. ҮНДӨР

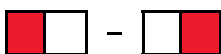
Тоңк!
Тоңк!

_____ . _____ ? _____ !

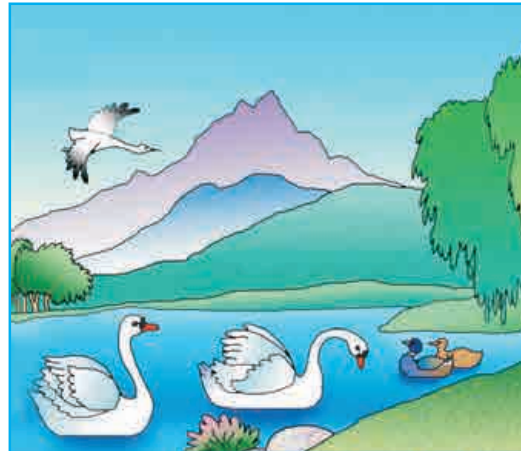
ОЮНДАР

Топ

Томолок топ,
Топ-топ тоголонот.
Топ-топ тоголонот,
Томолок топ.

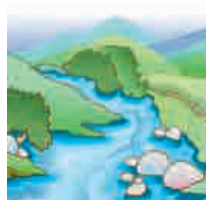
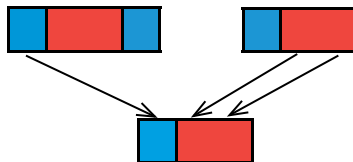
суу

Эй, Адамзат пендеси,
Аккан сууну булгаба!
Суу сыйлаган зор болор,
Суу кордогон кор болор.

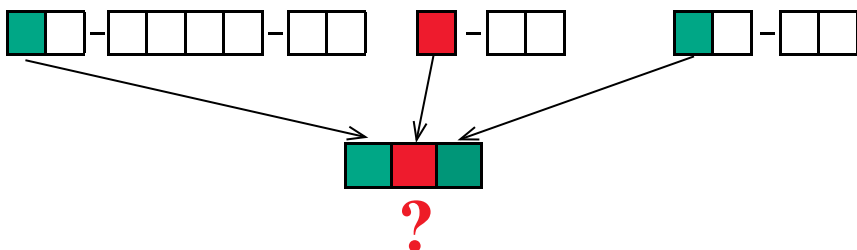
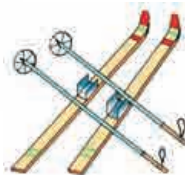
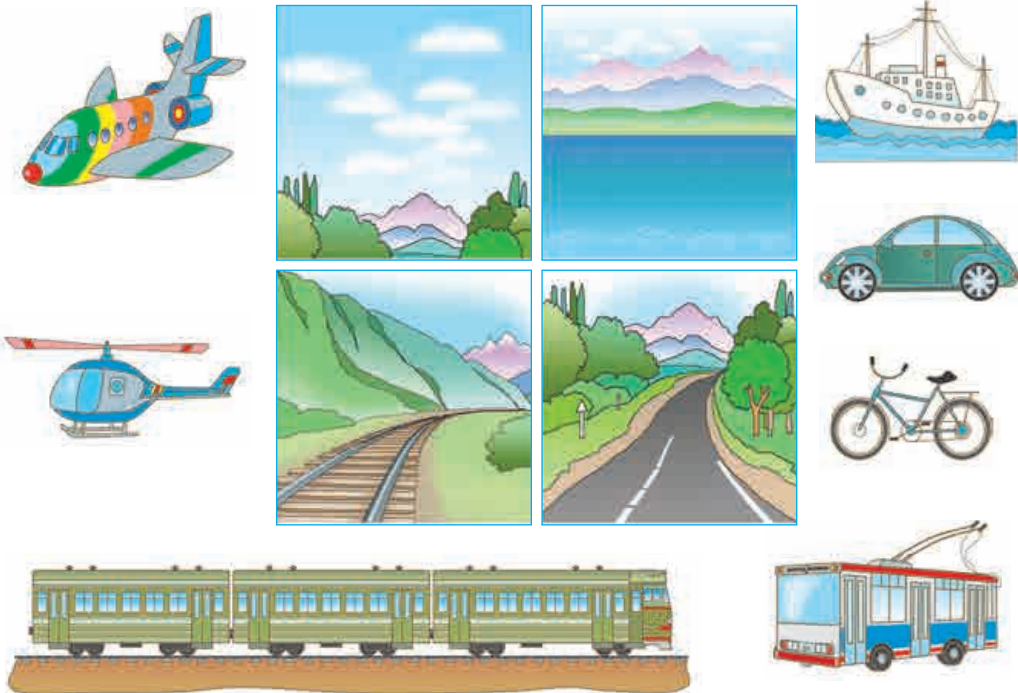
Жеңижок

СУУ БАР ЖЕРДЕ ЖАШОО БАР.

ЖОЛ

КЕСИП

? □ - □ □ ?

103

101

102

АР БИР КЕСИП АРДАКТУУ.

АБЫШКА-КЕМПИРДИН КӨМӨЧҮ

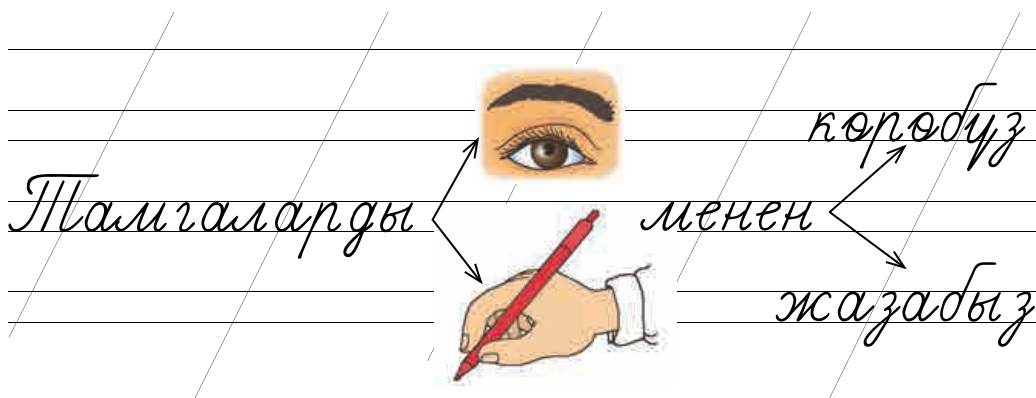
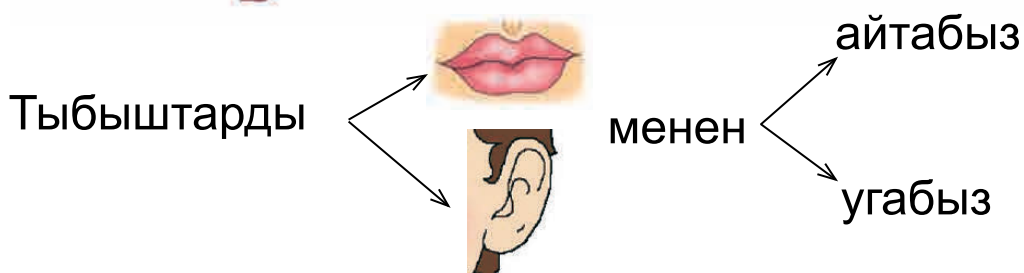
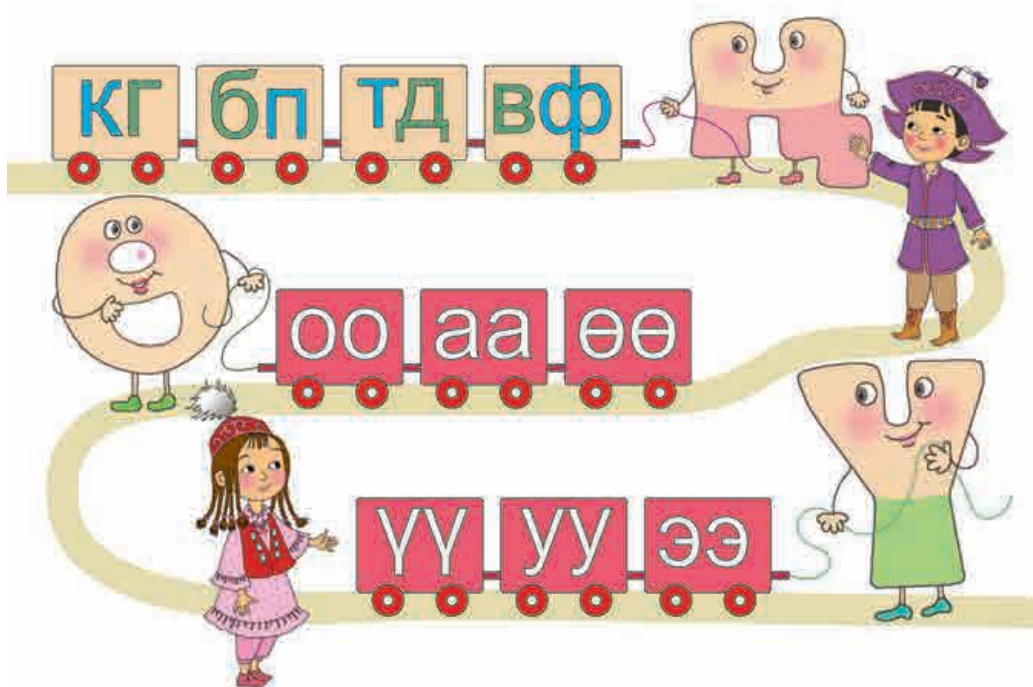
?		
	?	
		?

?		
	?	
		?

ТАМГАЛАР МЕНЕН ДОСТОШОБУЗ

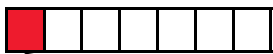
Aa

a		?
	a	?
	a	?

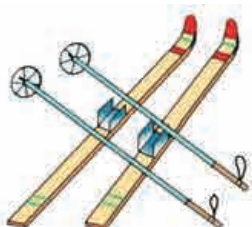
a a - a a - a a - a

л		?
	л	?
	л	?

Лл

л - а

- л л

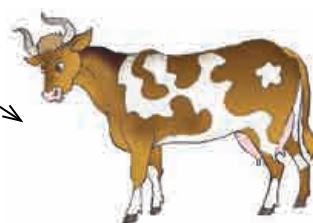
Ал

ал

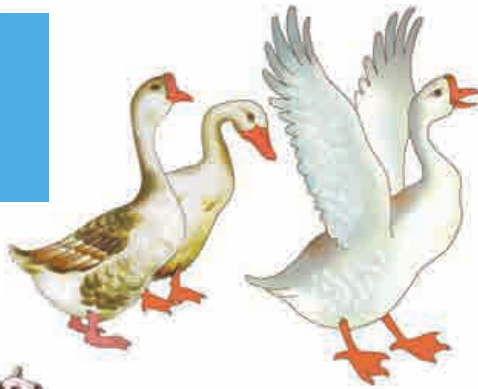

а-ла

л - ?

Кк

к		?
	к	?
	к	?

ла ка ал ак

ак
как

ал
кал

а-как
ка-лак

а-ла
ал-ка

Ак

А-как

ал.

?

как.

как

?

ка-лак ____ .

э		?
	е	?
	е	?

Ээ(е)

ла ле ал эл ка ке ак эк

	е	—		е
--	---	---	--	---

э	—		е	—		е	
---	---	--	---	---	--	---	--

эл
э-ле

кел
ке-ле

эк
э-лек

а-ке
А-как

А-как кел.

Э-лек — эле.

— .

	е	—		е	—		е	?
--	---	---	--	---	---	--	---	---

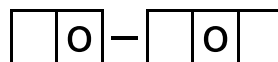
ЭНЕ СЫЙЛАГАН ЭЛИНЕ ЖАГАТ.

o		?
	o	?
	o	?

ла ло ка ко

ак
ок

кал
кол

ал
ал-ло

ко-ло
Ло-ла

А-как

_____.

Ло-ла

_____.

ОТТОН САК БОЛ!

М		?
	М	?
	М	?

Мм

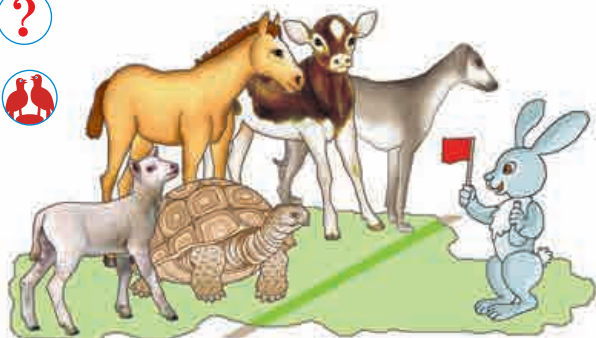
ма	мо	ме
ла	ло	ле
ка	ко	ке

М		—	л	е	
---	--	---	---	---	--

мал	ма-ла	ма-кал	ка-ла-ма
мол	ал-ма	а-мал	ма-ма-лак

Ма-ма-лак ____ . Ма-рал ал-ма ____ .

Т		?
	Т	?
	Т	?

та то те

ка ко ке

ла ло ле

ма мо ме

Т		-			
---	--	---	--	--	--

тал

а-та

те-ке

о-то

ка-та

ат-та

та-ка

ко-лом-то

а

о

э

Т

тамакты

_____.

тамакты

_____.

_____ ?

То-ко Ток-мок-ко _____.

А-та, та-мак _____.

1	2	3	4	5
Т	а	м	а	к

1	2	5	4

4	5

р		?
	р	?
	р	?

Рр

ра	ро	ре
ар	ор	эр

р		-			-	
---	--	---	--	--	---	--

тар
тор
кар
мор

та-рак
те-рек
тар-мал
ал-ма-лар

та
ка
ма

ра

Эр-мек, ка-ра! Ра-ке-та.
Ра-ке-та ____ ____ ?

Тар-мал ка-ра

Тар-мал ка-ра

Ал а-рал.
Ма-рал, а-рал.
А-рал, ма-рал.

ат та ка та ра ма рал

Ыы

Ы		?
	Ы	?
		Ы ?

ла лолы ра роры та то ты

Ы — Ы — Ы

ыр	тыр-ма	ал-ты	а-кы-ра
кыр	тыр-мак	ма-мык	кар-кы-ра

Ка-лык _____ .
Эр-мек, То-ко _____ .

А-лар мык-ты _____ .

— А-тыр, ка-ра! Кар-кы-ра-лар _____ .

— А-кыл, кар-кы-ра-лар _____ ?

1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	1	2	6	7	7	6	5	4
к	а	р	к	ы	р	а											

п		?
	п	?
	п	?

па	по
пы	пе

п			—		
---	--	--	---	--	--

тап	а-па	кап-как	кап-та
кап	ап-пак	кал-пак	тап-та

Ка-пар, Эл-мар, А-пал ____ .

А-лар

_____ .

Эл-мар

_____ .

Ка-пар

_____ .

А-пал

_____ .

ар — ма — ма
кар — ла

Ка-пар

Ка-лык

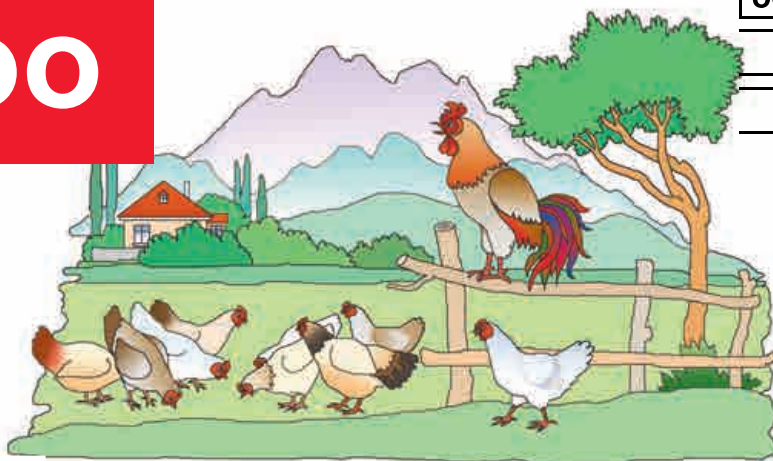

кат-ты.

тап-ты.

oo		?
	oo	?
		oo ?

лоо коо моо тоо роо поо

	o		—			—		o	o
--	---	--	---	--	--	---	--	---	---

тоо	о-роо	кы-роо	тоок
о-тоо	ко-роо	тыр-моо	тоок-тор

Тоок-тор

Ко-роо то-ло тоок-тор. А-лар ак, ка-ра тоок-тор.

— О-мор, ка-ра! Тоок-тор ток-пу?

— То-ко, тоок-тор ток.

	o	o		?
--	---	---	--	---

	o	o	
↓		↓	
	o		

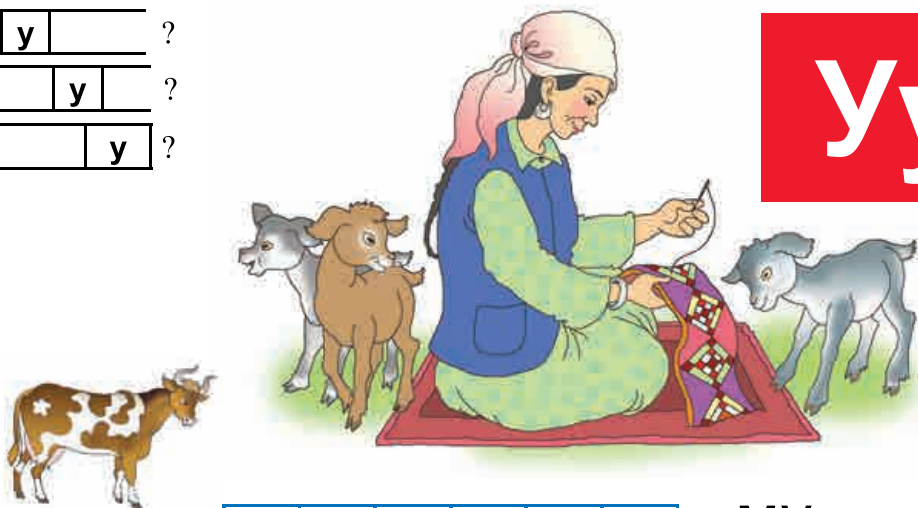
	o	o	
↓		↓	
	o		

o	o	
↓		
o		

у		?
	у	?
	у	?

уу

у

лу му ку ту ру пу

му

рут

у-лут
у-рук

ту-мак
ту-мар

то-пу-рак
тол-ту-ра

А-пал а-па

А-пал а-па ку-рак
ку-рап о-ту-рат.

Ту-мар Ур-мат-ты тап-тап
ук-тат-ты.

к	у	л	а	к
	у	л	а	к

?
?

— Кел Ту-мар. О-тур, ку-рак ку-ра.

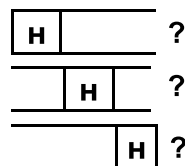

— Ма-кул а-па.

У-лак-тар

Ак у-лак ка-ра у-лак-ты
ка-рап ту-рат. Ка-ра у-лак
ак у-лак-ты ка-рап ту-рат.
Ак у-лак-та ка-ра ку-лак.
Ка-ра у-лак-та ак ку-лак.

эне	кант	му-рун	а-кын	ту-нук
нур	ку-лун	тур-на	ал-тын	На-рын

Ко-нок-тор

Ал-тын а-па-нын ко-нок-тор ке-лет.
 Ко-нок-ко Нур-лан, Ка-нат, А-на-ра ____ .
 Ал-тын а-па нан, ____ .
 Нан — у-лук та-мак.

ту — мак — та — ка — та — ман

АШ АТАСЫ — НАН, НАН АТАСЫ — ДАН.

ө		?
	ө	?
	ө	?

лө	кө	мө	тө	рө	пө	нө	өт	өр	өп	өн
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

ө	—			
---	---	--	--	--

ө	—			
---	---	--	--	--

	ө	—		ө
--	---	---	--	---

төрт
өрт

көп-көк
көк-төм

кө-пө-лөк
кө-тө-рөт

кө-төр
кө-лө-кө

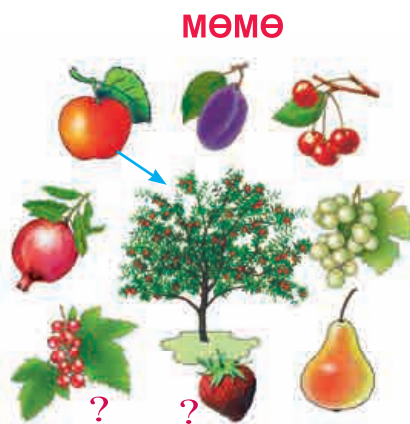
Көл

Көл ту-нук, көп-көк. Ка-ра-кол та-рап-тан
ак ке-ме — — . Ак ке-ме ме-нен Өк-төм
ке-лет. Ал Өр-нөк та-рап-ка ке-тет.

Көк-тө кө-кө-лөп,
Көп-көк кө-пө-лөк.
Көп-кө кө-кө-лөп,
Көп-көк кө-пө-лөк.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
к	ө	п	ө	л	ө	к	т	ө	р
	2	3	7	6		8	9	10	

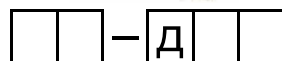
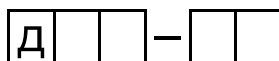

да	до
ду	ды
доо	

Д		?
	д	?

дан | дарт
дат | да-ры-ка-на

а	тыр
	дыр
	кыр

да	ры
	нек
	рак
	рек

Да-ры

Ка-лык оо-руп кал-ды.

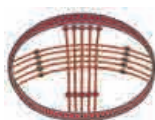
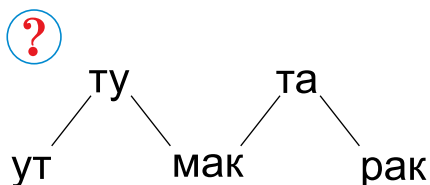
Ка-дыр а-та Ка-лык-ка да-ры-ка-на-дан
да-ры ал-ды. Ал Ка-лык-ка:

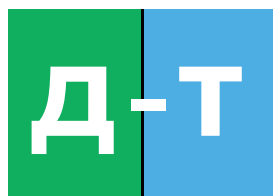
— Ка-лык да-ры-ны ал, да-ры-лан!

— Ма-кул а-та, да-ры-ла-нам.

да	до	доо	ду	дө	де	ды
та	то	тоо	ту	тө	те	ты

да-рак → та-рак

ка-да → ка-та

а-дам → а-там

дал — тал

дан — тан

доо — тоо

дат — тат

дарт — тарт

Бат айтма

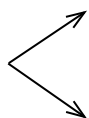
Ак кеп-тер,
Көк деп-тер.
Тол-ту-ра,
Көп деп-тер,
Топ деп-тер.

Бир түп тыт,
Бир түп турп,
Турп тытты түртөт,
Тыт турпту түртөт.

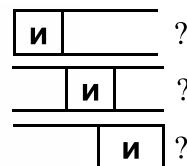
да-ры → да-ры-ка-на → да-ры-ка-на-лар
тар → та-рак → та-рак-тар

Тер

	а	э(е)	о	ы
р	ра			
н		не		
д			до	
т				ты

ли ми ки ти ри би ди пи

ит	тил	кир-пи	тик-ти	Да-мир
ил	пил	кир-пик	теп-ти	Те-мир
кит	тик	ки-теп	ти-ке-нек	Па-мир

Ит

Да-мир-дин и-ти ____ . А-нын а-ты ____ .
Ал ко-роо ____ .

Кир-пи, кир-пи ти-ке-нек
Се-ни бал-дар би-ле э-лек.
Бил-ген ме-нен кээ бал-дар.
Пай-даң ба-рын се-зе э-лек.

Т. Байгабылов

А-тыр

Урмат

тикти.

Ийин

й		?
	й	?
	й	?

Йй

й

йод
тай

ой-мок
куй-мак

ий-не-лик
тай-лак

й —

Ай-дай ку-ту-дан йод ал-ды.

Ал Ай-бек-тин ко-лун йод ме-нен ____.

Ай-бек «ы-рак-мат» айт-ты.

кай → нат
→ мак
→ рак

ай → нек
→ ран
→ ры

А	Й
О	
У	

— А-па май, кай-мак, ай-ран кай-дан а-лы-нат?

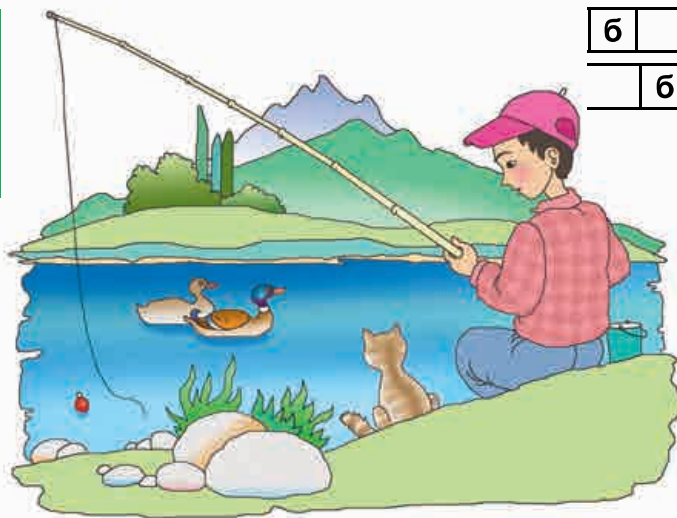
— Кай-мак, май, ай-ран уй-дун ____ -нөн а-лы-нат.

____ -төн кай-мак, кай-мак-тан май ____.

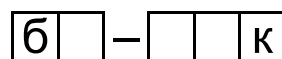

Бб

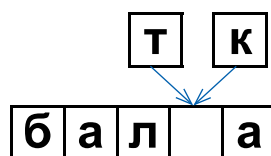
ба	бо
бу	бы
боо	

б		?
	б	?

бал	бор	бу-лут
бол	бут	ба-ла-ты
бөл	бу-та	бал-бан

Ба-кыт

Ай-ла-на ____ . Көл-дө өр-дөк-төр ____ ____ .
 Бак-та бул-бул ____ ____ . Көл-дө ба-лык
 көп. Ба-кыт ка-йыр-мак ме-нен ба-лык кар-
 мап о-ту-рат.

БА	ла	БА	к
	та		л
	ка		р
			т

аба — апа ка-ра-па → ка-ра-ба бил — пил

Бат-пи-рек

Бо-лот, Пе-ри, Ка-пар бат-пи-рек ____ . Ка-пар бат-пи-рек-ти ____ .

— У-раа! У-раа! Бат-пи-рек-ти ка-ра! — деп Бо-лот ку-бан-ды.

Бат-пи-рек би-йик-теп ____ ба-рат-ты.

бил → би-лек → би-ле-рик → би-ле-рик-тер

кап → кап-та → кап-та-ды → кап-тайт

бал пар бак мык кан
 ка та ма ты

ү		?
	ү	?
	ү	?

лү	мү
кү	тү
рү	нү
дү	бү

ү		ү	
ү		ү	
	ү	ү	м
	ү	ү	

үн
үр

күл
күт

ү-түк
күл-кү

кү-лүк
үл-пүл-дөк

Ү-кү

- Ү-мөт кай-дан кел-ди?
- Ал то-кой-дон кел-ди.
- То-кой-дон эм-не кө-рүп-түр?
- Ү-мөт ү-кү-нү кө-рүп-түр.

Ү-кү-нүн ка-на-ты үл-пүл-дөк. А-нын ка-на-ты-нан үкү то-пу жа-са-лат. Ү-кү түн-кү-сүн ____ .

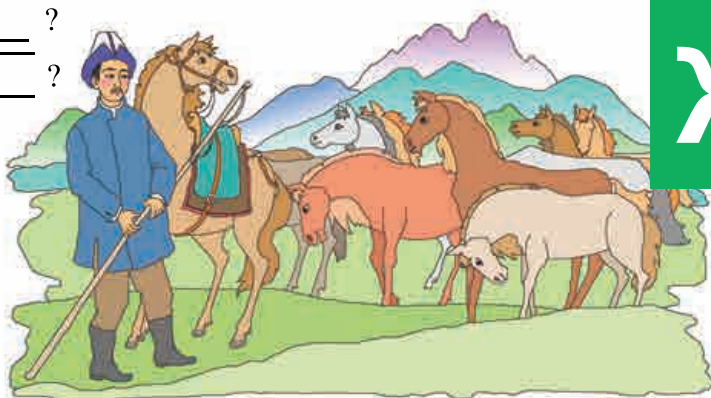

____ .

Басылыптыр өткүн,
Суудан эми өткүн.

кЗүк, 6н, т10 ?

ж		?
	ж	?

жа	жо	жу	жы	же	жө	жоо
----	----	----	----	----	----	-----

ж		—	а	
---	--	---	---	--

ж	а		—		а	—		а	
---	---	--	---	--	---	---	--	---	--

жүн
жай

жө-жө
жө-лө

жо-мок
жал-ты-рак

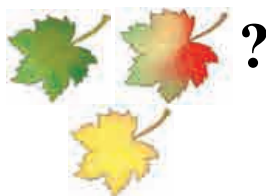
жа-рык
жоо-лук

Жыл-кы-лар

Жа-пар-дын жыл-кы-ла-ры бир ү-йүр. Кө-бү кү-лүк. Ал кү-лүк-тө-рүн тап-тайт. Жа-пар-дын кү-лүк-тө-рү-нүн мык-ты э-ке-нин эл би-лет. А-нын кү-лүк-тө-рү той-лор-до ал-ды-да ке-лет.

1	2	3	4	5	6	7	8
ж	а	л	б	ы	р	а	к

8	5	6	7	6	5	8

ж	а	л
	о	
	у	
	ы	

АТ — АДАМДЫН КАНАТЫ.

ас
са → ка

с		?
	с	?

са → п
→ к
→ л
→ т
→ н

са	со	су	сы	сү	соо	ас	ос	ус	ыс	үс
----	----	----	----	----	-----	----	----	----	----	----

с — л — с н

са-ры

са-моор

сай-ма

са-мын

су-роо

сан-дык

с — а

ку-мурс-ка

са-ра-тан

Сал-та-нат

Сал-та-нат жо-мок о-ку-ду. Жо-мок жол-борс, арс-тан жа-на түл-кү жө-нүн-дө э-ле. Сал-та-нат-ка жо-мок аб-дан жак-ты. Сай-кал ме-нен Са-дыр Сал-та-нат-тын дос-то-ру. Сал-та-нат дос-то-ру-на жо-мок-ту ай-тып бер-ди.

Биздин досторубуз

Сүйлөбөйт, бирок акыл үйрөтөт. (к . . . п)

уу		?
	уу	?
	уу	?

куу нуу руу дуу

у у — а

у у

уук	та-руу	жы-луу	ка-туу
суук	туу-ра	су-луу	ка-нат-туу

Ый-ман-дуу уул-дар

Ур-мат ме-нен Дуу-лат Ку-бан-дын уул-да-ры. Ур-мат Дуу-лат-тан у-луу. Ал Дуу-лат-ка да-йы-ма ки-теп о-куп бе-рет, ой-но-тот. А-лар а-кыл-дуу, ын-ты-мак-туу, ый-ман-дуу бал-дар.

Ку-бан уул-да-ры-на: — У-луу-ну ур-мат-тап, да-йы-ма са-лам айт-кы-ла, — де-ди.

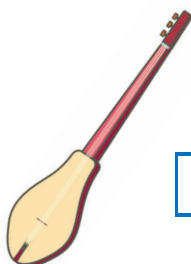
Буу

	уу	оо
б		
с		
ж		
т		

Зз

3		?
	3	?
		3

за	зо	зу	зы	зи	зү	зө	зоо	зуу
----	----	----	----	----	----	----	-----	-----

зоо
кооз

ка-зан
кы-мыз

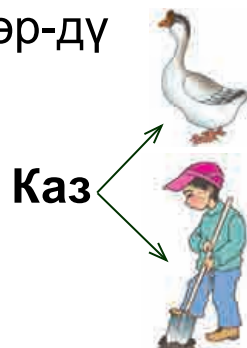
а-зык
ка-зык

Ноо-руз

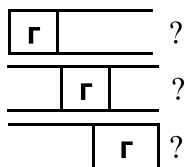
Жаз ке-лип, күн жы-лайт. Жа-зын-да май-рам-дар көп бо-лот. А-лар-дын би-ри — Ноо-руз. Бул кү-нү сү-мө-лөк, кө-жө жа-са-лат. А-па-лар ар-ча ме-нен үй-лөр-дү а-лас-та-шат.

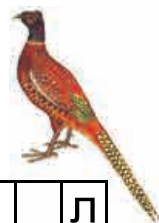
аз	?	семиз	?	жапыз
көп	узун	?	таттуу	?

Каз

га	го	гу	гы	ге	гоо
----	----	----	----	----	-----

а	з	а	н
---	---	---	---

р	г	л
---	---	---

гүл	бе-те-ге	и-тел-ги	гүл-дес-те
гимн	ка-ра-гат	ке-ре-ге	кыз-гал-дак

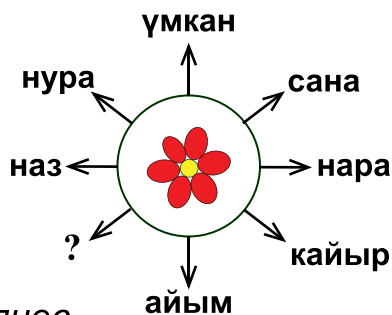
Ге-о-лог

Ме-нин а-гам ге-о-лог. Ал акыл-дуу, кайрат-туу. Би-йик тоо-лор-дон ал-тын, темир, жез, кө-мүр из-дейт. Мен да а-гам-дай ге-о-лог бол-гум ке-лет.

Пай-да-луу кен-дер

Ала-Тоо-нун а-ра-сын,
Ка-ра-саң таң ка-ла-сың!
Ал-тын, кө-мүр, у-ран-ды
Из-де-сең э-ле та-ба-сың.

Ч. Иманалиев

	Ң	?
	Ң	?

аң	оң
өң	үң
эң	ың

аң
таң
аң-тар

жа-ңы
жаң-гак
кү-рөң

бул-чуң
мөң-гү
коң-гу-роо

ка-раң-гы
тоң-кул-дак
дөң-гө-лөк

Тоң-кул-дак

Тоң-кул-дак-тын ү-йү ка-ра-гай-дын ко-ңу-лун-да.

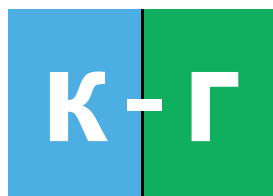
Ал, «Тоңк! Тоңк!» — деп ка-ра-гай-ды курт-ку-мурс-ка-дан та-за-лайт.

Тоң-кул-дак то-кой-дун да-ры-ге-ри.

Ң	оң	өң	?	таң	тоң
н	он	?	мен	?	?

ка	ко	кы	ки	ку	ке	кө	кү
га	го	гы	ги	гу	ге	гө	гү

гүл → күл

каз → газ

сага → сака

үлгү → күлкү

Ка-пар ме-нен кар-га

Ка-пар: — Кар-га, кар-га!

Бу-туң ү-шү-бөй-бү кар-да?

Кар-га: — Кар-р, кар-р,

Кап-ка-ра ө-тү-гүм бар.

Ка-пар: — Кар-га, кар-га!

Да-гы кан-дай тап-тың ар-га?

Кар-га: — Ты-ным-сыз ба-сам, чо-куйм,

Тынч тур-ган а-ба-лым чан-да.

Ка-пар: — Кар-га, кар-га!

Бал-да-рың ү-шү-бөй-бү кар-да?

Кар-га: — Кар-р, кар-р!

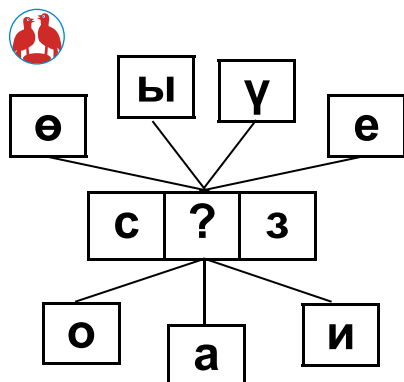
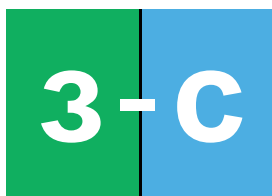
Жы-луу уя-сы бар жар-да.

Б. Асаналиев

кар → ка-ра → кар-га → кар-га-лар

КЫШТЫН КАМЫН ЖАЙДА КӨР.

аз — ас

зоо — соо

каз — кас

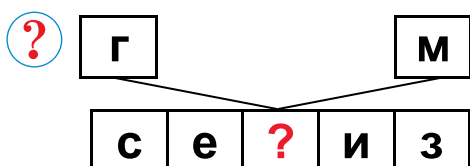
эз — эс

Ме-ке-ним Кыр-гыз-стан

Биз-дин Ме-ке-ни-биз — Кыр-гыз-стан.
Ал кооз, тоо-луу өл-кө. Кыр-гыз-стан ө-зөн
суу-лар-га, ту-нук бу-лак-тар-га жа-на көл-
дөр-гө бай.

Ме-ке-ни-биз-дин ас-ман ти-ре-ген ас-ка-
зоо-ло-рун-да кен бай-лык-тар жа-тат.

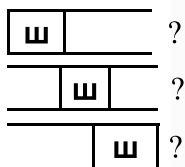
Ме-ке-ни-биз — Кыр-гыз-стан ме-нен сый-
мык-та-на-быз!

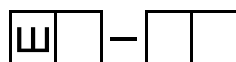
Сүз

**СЕН ДЕГЕН — СЕНЕК СӨЗ,
СИЗ ДЕГЕН — СЫЛЫК СӨЗ.**

ша	шо	шы	шу
шө	шоо	шуу	

аш	каш	ка-шык	ша-мал
Ош	таш	мы-шык	аш-ка-бак

Көр-гөз-мө

Ша-йыр көр-гөз-мө-дөн боз үй-дү, сөй-кө, ша-кек-тер-ди, шыр-дак-тар-ды көр-дү. Ал апа-сы-на:

— Бу-лар сиз жа-са-ган тө-шөк, туш ки-йиз-дей кооз э-кен.

— Кы-зым бай-ка-саң, эм-не-ле-ри ок-шош?

— А-па, а-лар-дын ок-шош.

→ зер-гер-лер

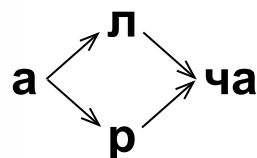
→ уз-дар

→ жа-са-шат.

ч		?
	ч	?
	ч	?

ча	чо
чу	чы
чи	чө

чөл	чы-ны	ча-ка	чир-кей
чеч	чү-кө	чай-нек	чы-мын

Чал-кан

Чу-бак чөп а-ра-лап кө-пө-лөк кууп ойноп жүр-дү. Бир у-бак-та:

— Ой-ой, бу-тум, — деп ча-ңы-рып ый-лап кал-ды.

А-па-сы а-нын ый-ла-га-нын у-гуп:

— Эм-не бол-ду? — деп чур-кап кел-ди.

— Бу-тум-ду бир нер-се ча-гып ал-ды! — деп чы-рыл-дап ый-ла-ды Чу-бак.

— Ка-на, көр-сөт-чү. Бу-туң-ду чал-кан чак-кан тур-бай-бы. Чы-да, ты-зыл-дап ба-сы-лат — де-ди а-па-сы.

ДАРЫ — ЧӨПТӨН, АКЫЛ — КӨПТӨН.

ча	й
	л
	ч
	ң

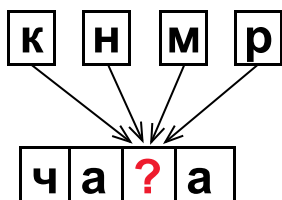

Кар ал-дын-да-гы чым-чык-тар

Кү-чүк се-ки-рип ой-ноп жүр-гөн. Бир у-чур-да тай-га-ла-нып, ба-шы ме-нен кар-га са-йы-лып кал-ды.

Ал бу-ту-нун ал-дын-да бир нер-се кый-мыл-дап жат-ка-нын сез-ди. Аң-гы-ча кү-чүк-түн ай-ла-на-сы-нан чым-чык-тар у-чуп чы-гыш-ты. Ал чым-чык-тар чил-дер э-ле. Кү-чүк кор-куп кет-ти.

?

Бир ак чымчык,
Эки ак чымчык,
Үч ак чымчык,
Төрт ак чымчык.

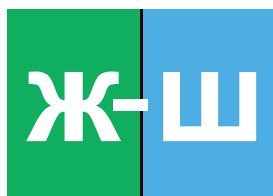
Чач

өрүлгөн
чач
?

Чал

?
?
?

жа	жо	жу	жы	же	жү	жө
ша	шо	шу	шы	ше	шү	шө

жар — шар	жат — шат	жым — шым
жаш — шаш	жаш — шам	жок — шок

А-быш-ка-нын кө-чө-тү

А-быш-ка кө-чө-түн о-тур-гуз-ду.
 — «Бул ал-ма-нын са-га эм-не ке-ре-ги бар? Бул мө-мө бер-ген-че ө-зүң жа-ша-бай-сың го» — деш-ти.

А-быш-ка а-лар-га:
 — «Мен же-бе-сем баш-ка-лар жейт. Ма-га ы-рак-мат ай-ты-шат», — деп жооп бер-ди.

Л. Толстой

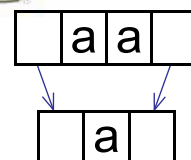
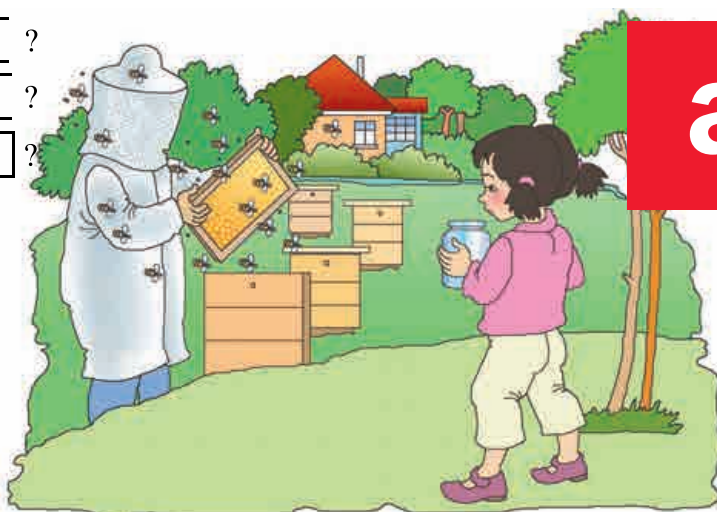
	л
	р
же	м
	з
	т

Ша-рак шу-рак,
 Ша-тым у-рап.
 Шаш-ма у-лак,
 Ка-рап ту-рат.

т	аш
к	
б	
ш	
ж	

**ЖАКШЫ — ЭЛ КАМЫН ОЙЛОЙТ,
 ЖАМАН — ӨЗ КАМЫН ОЙЛОЙТ.**

aa	?
aa	?
aa	?

а-раа	та-лаа
аа-ры	ка-лаа

Аа-ры-лар

— Чоң ата, аа-ры-лар-ды эм-не-ге багып жа-та-сыз?

— Аа-ры-лар биз-ге бал бе-рет. Бал ден соо-лук-ка аб-дан пай-да-луу. А-лар гүл-дөр-дүн ши-ре-си-нен бал чо-гул-ту-шат.

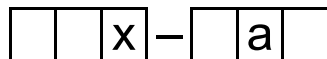
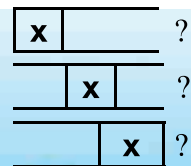
— Чоң ата, аа-ры-лар эм-не-ге те-ге-ре-нип у-чуп жү-рү-шөт?

— Кы-зым, аа-ры-лар гүл-дө-рү көп жер-ди та-быш-са ке-рек. О-шон-дук-тан, а-лар баш-ка аа-ры-лар-га бел-ги бе-рип, ча-кы-рып жа-ты-шат.

а	тар	шар	жак
аа	таар	?	?

КАРЫСЫ БАРДЫН — ЫРЫСЫ БАР.

ах

ох

хан

хор

сах-на

хок-кей

шах-та

пах-та

Хок-кей

Кыш кел-ди. Ай-ла-на ак кар-га бө-лөн-дү. Бү-гүн Фар-хад ме-нен Ра-хат хок-кей ой-но-го-ну чы-гыш-ты. А-лар-га баш-ка бал-дар да ко-шул-ду. Та-хир, Сул-тан а-лар-ды кы-зы-гуу ме-нен ка-рап ту-руш-ту.

Бал-дар хок-кей ой-но-гон-ду жак-шы кө-рү-шөт. А-лар мык-ты ой-ноп жа-ты-шат.

өө		?
	өө	?
	өө	?

ө	ө	—	р
---	---	---	---

ө	ө	—			
---	---	---	--	--	--

төө
көө

мөөр
мөө-рө

э-көө
же-төө

сөө-мөй
ө-рөөн

Төө ме-нен бу-гу

Мур-да төө-нүн куй-ру-гу, мү-йү-зү бар э-кен. Бир кү-нү бу-гу төө-гө ке-лип:

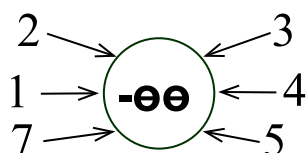
— Мен ко-нок-ко ба-рам. Бир күн-гө мү-йү-зүң-дү бе-ре тур, — дейт. Төө мү-йү-зүн бе-рет. Ки-йин-ки кү-нү жыл-кы ке-лип:

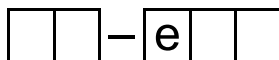
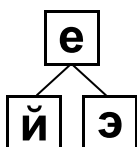
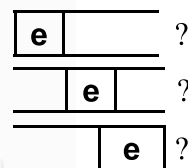
— Мен ко-нок-ко ба-рам. Бир күн-гө куй-ру-гуң-ду бе-ре тур, — дейт. Төө куй-ру-гун да бе-рет.

Көп у-ба-кыт ө-төт. Бу-гу ме-нен жыл-кы төө-нүн куй-ру-гун да, мү-йү-зүн да кай-та-рып бер-бейт.

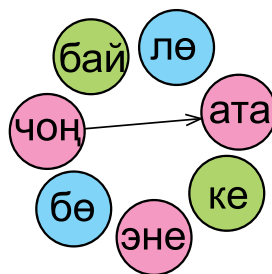
Беш каш-ка кой,
Бе-шөө беш баш-ка кой.

чие
чи-ет
ки-ет
е-нот

кыр-гы-ек
по-езд
Ча-ек
ма-ек

Та-е-нем

Ме-нин та-е-нем Ча-ек-те жа-шайт.

Мен та-е-нем-ди жак-шы кө-рөм. Ал ма-га кы-зык-туу жо-мок-тор-ду ай-тып бе-рет. Бү-гүн та-е-нем-дин туул-ган кү-нү. Мен та-е-нем-дин бе-ти-нен өөп, гү-лүм-дү сун-дум.

**ЖАШ КЕЛСЕ — ИШКЕ, КАРЫ КЕЛСЕ — АШКА.
ЖАШКА — КЫЗМАТ, КАРЫГА — УРМАТ.**

Ёё

ё
й о

— ё —

о — ё

Ко-роз жа-на бо-ёк

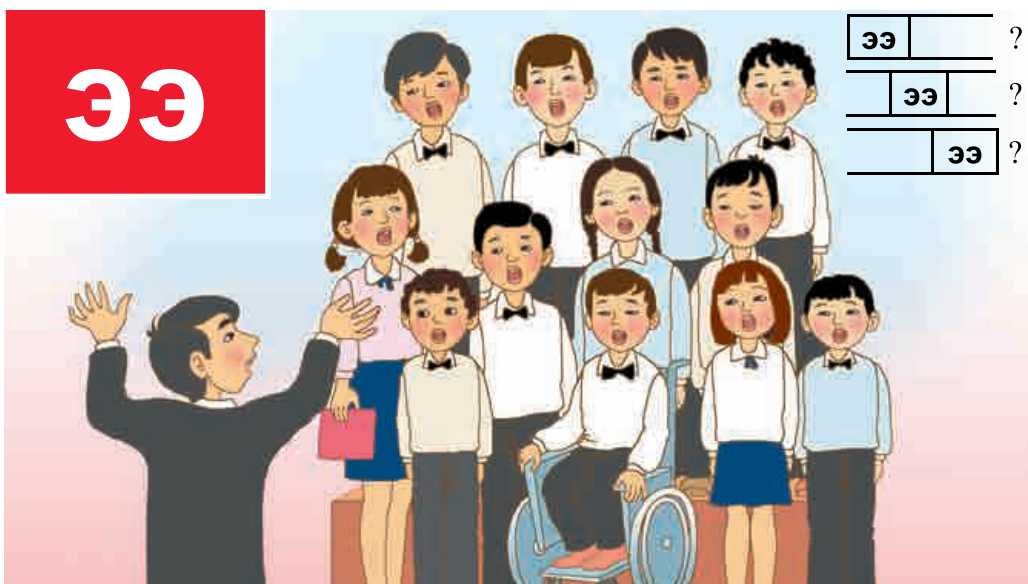
Ка-ны-бек ко-роз-дун сү-рө-түн тар-тып, бо-ё-гон-ду у-ну-туп кал-ды. Ко-роз се-йил-деп ко-роо-го чык-ты.

— Сен эм-не бо-ёл-бой жү-рө-сүң? — деп ит аб-дан таң кал-ды. Ко-роз суу-дан ө-зүн ка-ра-са, ит туу-ра ай-тып-тыр.

— А-га ка-па бол-бой, а-зыр бо-ёк-тор-го бар. А-лар се-ни бат э-ле бо-ёп бе-рет — де-ди ит. Ко-роз бо-ёк-тор-го ке-лип, ма-га жар-дам бер-ги-ле-чи — деп су-ран-ды.

Бир бо-ёк а-нын таа-жы-сы ме-нен са-ка-лын кы-зыл-га бо-ё-ду. Көк бо-ёк куй-ру-гун жа-на ка-нат-та-рын бо-ё-ду. Ал э-ми са-ры бо-ёк тө-шүн бо-ёп бер-ди.

— Мы-на э-ми, сен а-нык ко-роз-дун ө-зү бо-луп-суң — деп мак-та-ды ит.

бээ	тээк	жээк
жээн	мээ-лей	Жээн-бай

Мээ-рим

Балдар: Э-же-ке, э-же-ке ай-ты-ңыз-чы?

Мээ-рим, мээ-рим, мээ-рим

Мээ-рим де-ген эм-не?

Эжеке: Мээ-рим — эр-ке-ле-тип,

Се-ни өс-түр-гөн а-та-э-не.

Балдар: Жак-шы кө-рөм күн-дө эр-те-ден,

Э-нем жай-нап күл-гө-нүн.

«Ту-ра гой» — деп эр-ке-ле-тип,

Көз-дө-рүм-дөн өп-кө-нүн.

Г. Эсенгулова

эр — ээр

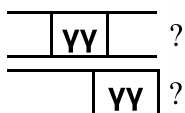
эк — ээк

эн — ээн

эле — ээле

тек — тээк

күү	гүү
дүү	түү
лүү	рүү

э-лүү
иш-түү

гүл-дүү
бел-ги-лүү

үл-гү-лүү
кө-ңүл-дүү

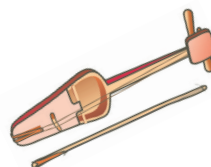
Күү-нүн ба-шы Кам-бар-кан

Ко-муз ий-ри-мин Ү-сөн а-гай же-тек-тейт.

— А-гай, эң би-рин-чи күү-нү ким ой-лоп тап-кан? — деп бал-дар су-рап ка-лыш-ты.

— Өт-көн за-ман-да Кам-бар-кан ат-туу мер-ген-чи жа-шап-тыр. Ал бир кү-нү аң уу-лап жү-рүп, жа-гым-дуу үн у-гат. Жа-кын-дап ке-лип ка-райт. Бу-так-та и-лин-ген и-че-ги-ден үн чы-гып жат-ка-нын кө-рөт.

Кам-бар-кан и-че-ги-ни ү-йү-нө а-лып ба-рып та-за-лайт. А-ны жы-гач-ка бай-лап чер-тет. Ан-дан со-нун үн чы-гат. О-шен-тип, би-рин-чи күү-нү Кам-бар-кан ой-лоп тап-кан, — деп жооп бер-ди Ү-сөн а-гай.

В		?
	В	?

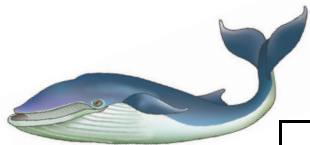
ва-гон	кон-верт	ви-та-мин	ав-то-бус
ва-за	вок-зал	во-лей-бол	ак-ва-ри-ум

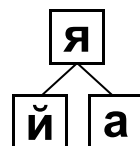
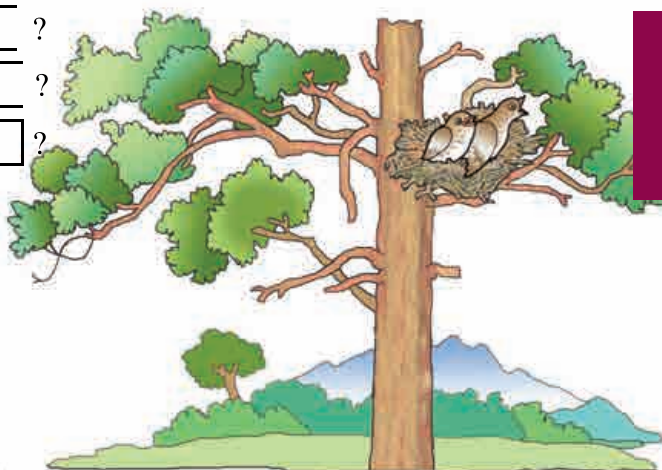
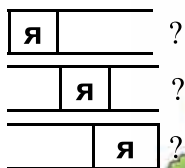
Пин-гвин

Ве-не-ра а-та-сы ме-нен те-ле-ви-зор кө-рүп о-ту-руп:

— А-та, бу-лар эм-не-лер? — деп су-ра-ды.

— А-лар пин-гвин-дер. Пин-гвин-дер уч-поо-чу куш-тар. Э-не-си жу-мурт-ка-ны чы-га-рып, а-та-сы-на кал-ты-рат. Ал жем-сөө-сү-нө ба-лык чо-гулт-ка-ны де-ңиз-ге ке-тет. А-та-сы жу-мурт-ка-ны бу-ту-нун үс-тү-нө а-лат. Ал э-ки ай та-мак же-бей, ба-ла-пан чы-га-рат. Ба-ла-пан чык-кан-да, э-не-си де-ңиз-ден ке-лет. А-та-сы та-мак-та-нуу-га ке-тет. А-лар ба-ла-па-нын ын-ты-мак-туу ба-гы-шат — де-ди а-та-сы.

кы-ян
тар-бия

са-яп-кер
ка-ры-я

гим-на-зия
Кы-ял

Кү-күк ме-нен Зей-неп

Ил-ге-ри-ил-ге-ри бир куш уя са-лат. Ал э-ки ба-ла-пан ба-сып чы-га-рат. Ба-ла-пан-дар-дын би-ри-нин аты Зей-неп, э-кин-чи-си Кү-күк э-кен. Ба-ла-пан-дар у-чуу-га жа-кын-дап ка-лат.

Уя-нын кы-ры-на чы-гып тал-пы-ны-шат. Тал-пы-нып жа-тып Кү-күк жер-дин жа-ра-ка-сы-на ки-рип ке-тет.

Уя-да жал-гыз Зей-неп ка-лат. О-шол күн-дөн бе-ри Зей-неп «Кү-күк», «Кү-күк» — деп ча-кы-рат. Жер ас-тын-да Кү-күк Зей-неп-ти ча-кы-рып, жер үс-тү-нө чы-гал-бай жү-рөт де-шет.

са	як
та	
а	
кы	

ча
та
кы

→ → →

ян

сы
кы

→

я

Ни-яз ме-нен пи-яз

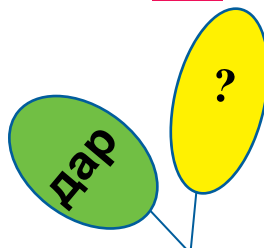
Ка-ра-са-ңар Ни-яз-ды,
Аар-чып жа-тып пи-яз-ды.
Кө-зү-нөн жаш а-гып-тыр,
А-ны кө-рүп Тур-ду-бек,
Оо-зун а-чып ка-лып-тыр.
— Ни-яз-ды ур-ду пи-яз, — деп
Те-ле-фон-ду ча-лып-тыр.

Н. Миңкара

у
↓
ку → ят
↑
ту

у
↓
кы → ял
↑
а

а
↓
та → як ← ка
↑
кы

ю		?
	ю	?

ю
й
у

Юю

то-ют | са-лют | бу-юм | ку-юш-кан

Па-ра-шют

Шуул-дап тү-шүп ке-лат-ты,
Тө-бө-дөн тик бир а-дам.
Чы-да-бас эле бул у-чур,
Дит ба-гып а-ны ка-ра-ган.

Ту-ру-шат ды-мып баа-ры-сы,
Не бо-лот деп ка-ра-шып.
Аң-гы-ча жа-йы-лып,
А-чы-лып кет-ти па-ра-шют!

К. Жунушев

Макалды тап!

көркү

адам

адеп

п	м	л	к
у	ю	?	

о	юн
ку	
чо	
мо	

Жеп кой-ду

Бек-мыр-за, Бе-ги-май ме-нен суу жээк-теп ой-ноп жү-рүш-тү. Бе-ги-май ко-юу өс-көн бүл-дүр-көн-дү кө-рө ко-юп, сү-йү-нүп кет-ти.

— Бек-мыр-за, ти-гил кы-зар-ган бүл-дүр-көн-бү?

— А-ий, оо-ба бүл-дүр-көн тур-бай-бы.

— Э-ми суу-дан кан-тип ө-тө-бүз?

— Ой, ки-ши бар го, би-рөө жүр-гөн-сүйт.

— Ка-на?.. Тш-ш! А-кы-рын, жа-шы-на-лы.

— Ал а-юу-нун ма-ма-ла-гы тур-бай-бы.

— А-юу да бүл-дүр-көн тер-мек бе-ле.

— Ти-ги-не бүл-дүр-көн те-рип жеп жат-пай-бы.

— Каап, баа-рын жеп сал-май бол-ду ээ, — деп ке-йи-ди Бе-ги-май.

са	юу
то	
чо	
ба	
ко	
у	
ку	

ф		?
	ф	?

Фф

фа	фе
фо	фу

фер-ма | фа-ра | фир-ма

?

ф [] [] – [] [] к в [] [] ф – [] [] [] [] – ф [] []

Фут-бол

Та-лаа-га чык бол,
Ой-ной-буз фут-бол.
Бул-чуң-дар чы-ңал-сын,
Ма-шык-сын бут, кол.
Жак-шы бул фут-бол,
У-па-йын ут бол.
Дар-ба-за оо-зун-да,
Эң ил-гир куш бол.

ф [] [] – [] [] н

«Мөл булак»
китебинен алынды.

[] [] – л [] [] – ф [] [] []

Фер-ма-да-гы ма-ши-на

Бир ма-ши-на биз-де мак-та-лат,
Бир топ иш-ти ду-рус ат-ка-рат.
Уй фер-ма-га жа-ңы ор-но-гон,
А-нын аты — жа-рым ав-то-мат.

А-кыр-ла-ры-на си-лос, чөп са-лат,
Та-за-лык-ты сак-тап көз са-лат.
Суу-га то-луп ту-рат ар ка-чан,
Аш-тоо-до-гу чуң-кур жез та-бак.

Жа-ңы ой кел-ди, би-рок ба-шы-ма
Жа-са-сам дейм э-ми а-шы-га:
Жа-рым э-мес то-лук ав-то-мат,
Ав-то-мат-тык Ро-бот-ма-ши-на!

А. Рыскулов

Пил

Пил-ге туф-ли бе-риш-ти,
Ал туф-ли-ни сер-ме-ди.
— Э-ки туф-ли же-тиш-пейт,
Ке-не-ни-нен бер — де-ди.

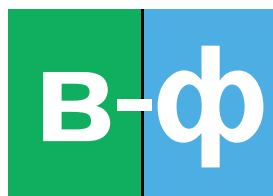
С. Маршак

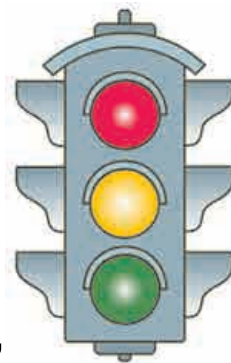
Фор-ма-лар

ва	во	вы	ви	ве	ву
фа	фо	фы	фи	фе	фу

Ө-тө баа-луу бир зат бар,
Сүй-лө-гөн-дү бил-бе-ген.
Кы-зыл-та-зыл көз-дө-рүн,
И-ре-ти ме-нен ир-ме-ген.
(. ф . .)

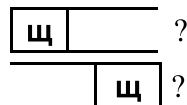

Жол

Шос-се жол-ду кош-топ, бой-лоп,
Кө-чө ме-нен ба-ра-тат.
Жөө ки-ши-лер бас-кан ал жол,
«Тро-ту-ар» — деп а-та-лат.
Тро-ту-ар че-ке-си-не,
Өс-тү-рүл-сө бак-да-рак.
Ан-да ал жол са-я-бан бак,
«Ал-ле-я» — деп а-та-лат.

К. Жунушев

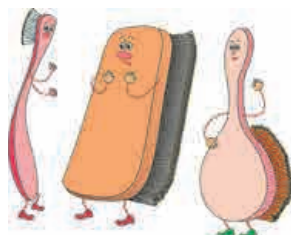

Щёт-ка-лар-дын та-ла-шы

Се-зим ван-на-дан чоо-чун үн-дөр-дү ук-ту. Ал таң ка-ла түш-тү.

Тиш щёт-ка:

— Тиш-ке оо-ру жу-гуз-бай,
Жууп ту-рам та-за-лап.

Ки-йим щёт-ка:

— Ки-йим-дер-ди та-за-лайм.
Чаң жу-гуз-бай ку-ба-лайм.

Бут щёт-ка:

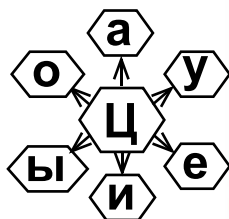
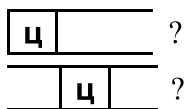
— Э-шик-те-ги бүт чаң-ды,
Ба-сып ке-лет бут ки-йим.
А-нын баа-рын та-за-лайм.

Се-зим ван-на-га ки-рип кел-ди. Щёт-ка-лар ун-чу-гуш-пайт. Баа-ры өз-өз ор-дун-да ту-ру-шат. Се-зим таң ка-лып сыр-тка чык-ты.

Түк-түү ти-ли бар,
Та-за-лык-ты сү-йөт ал.
(щ . . . а)

ТАЗАЛЫК — ДЕН СОЛУКТУН БУЛАГЫ.

цех
цирк

кон-церт
це-мент

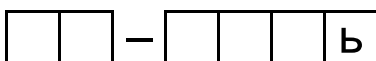
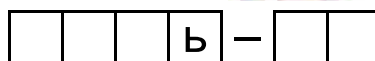
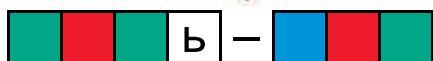
Кү-чү-гүм

- Ой ба-ла, сен эм-не ый-лап жа-та-сың?
 — де-ди ми-ли-ци-о-нер.
 — Кү-чү-гүм жо-го-луп кет-ти.
 — Из-дей-ли ан-да. А-нын кан-дай бел-
 ги-ле-ри бар?
 — Ал цирк-те ой-нойт.
 — А-ны кан-тип би-ле-биз?
 — Ме-ни көр-гөн-дө куй-ру-гун кый-мыл-
 да-та бе-рет.

«Мөл булак»
китебинен алынды.

Табышмак

Бал-дар бар-га-нын кой-бойт,
 Ал жер-де түр-дүү ай-ба-нат-тар ой-нойт.
 (....)

конь-ки
аль-бом

ла-герь
фо-нарь

буль-до-зер
а-пель-син

Ком-пью-тер

Бү-гүн э-жем-дин туул-ган кү-нү.
А-там э-же-ме ком-пью-тер-ди бе-лек-ке
бер-ди.

— Кы-зым, туул-ган кү-нүң ме-нен! Бул
са-га. Эр-тең ин-тер-нет-ке кош-ту-руп бе-
рем.

— Ы-рак-мат, а-та — деп, э-жем бе-ти-
нен өп-тү.

Мен аб-дан ку-бан-дым. Э-ми, э-жем
ме-нен ком-пью-тер-де иш-төө-нү үй-рө-нөм.

КҮЧ КЕТЕТ, БИЛИМ КЕТПЕЙТ.

Ал-гач ка-дам шил-те-ген,
 Би-лим-ге дил-гир ба-ла-мын.
 Ком-пью-тер-ди жа-ңы-дан,
 Үй-рөн-гө-нү жа-та-мын.

Ырды жаттап ал.

Үй-рө-нөм

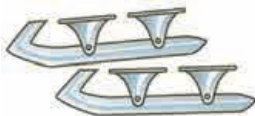
Кыр-гыз ти-ли — э-не ти-лим,
 О-рус ти-лин би-ле-мин.
 Э-ми бол-со ан-глис-че,
 Бил-сем де-ген ти-ле-гим.

А. Рыскулов

Табышмак

Ти-ши бо-лот те-мир-ден,
 Тий-ген же-рин ке-мир-ген.
 Тү-зөп а-ңын-дө-ңүн,
 Түй-шүк-түн баа-рын бү-түр-гөн.

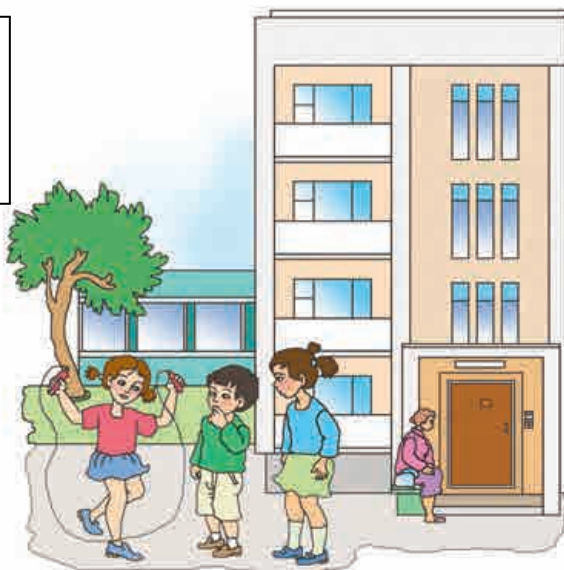
(Б . . ь р)

?

Ъ

Под-ъезд-де

Бул үй — төрт под-ъезд-ден ту-рат.

Би-рин-чи под-ъезд-де бар-ды-гы он эки үй-бү-лө жа-шайт. А-лар ын-ты-мак-туу ко-шу-на-лар. Бал-да-ры да ын-ты-мак-туу.

Да-йы-ма чо-гуу ой-но-шот. А-лар ой-ноп жат-кан-да өз тил-де-рин би-ри-би-ри-не үй-рө-тү-шөт.

О-шон-дук-тан бир кү-нү кыр-гыз-ча, э-кин-чи кү-нү о-рус ти-лин-де сүй-лө-шөт. Ү-чүн-чү кү-нү да-гы бир тил-де сүй-лө-шүү-гө а-ра-кет кы-лы-шат.

О-шен-тип, бул под-ъезд-дин бал-да-ры-нын ар бир кү-нү кы-зык-туу да, пай-да-луу да ө-төт.

**ЫНТЫМАК ДОСТОРДУН ЖОЛУН АЧАТ,
ЫНТЫМАК БОЛБОСО, ЫРЫСКЫ КАЧАТ.**

Кыргыздын Ала-Тоосу

Жайы-кышы кетпеген,
Мөңгүсү бар Ала-Тоо.
Асман менен тирешкен,
Белгиси бар Ала-Тоо.

Балдан ширин туптунук,
Булагы бар Ала-Тоо.
Тукабадай кулпурган,
Тулаңы бар Ала-Тоо.

Ала-Тоонун арасын,
Айбандары жойлогон.
Аюу, жолборс, сүлөөсүн,
Аралашып ойногон.

Ж. Бөкөнбаев

1. Ырда эмнелер жөнүндө айтылды?
 2. Эмне үчүн кыргыздын тоосу «Ала-Тоо» деп аталып калган?
- Тапшырма:** Ырды көркөм оку, түшүнүп жатта.

Ырыс алды-ынтымак

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери тогуз уулду бир киши жашаптыр. Балдары ынтымаксыз экен. Бир күнү ынтымаксыз тогуз уулду бир–бирден башка кишилер уруп кетишет. Ошондо атасы тогуз табылгы алып келип:

— Балдарым, күчүңөрдү сынайын. Бул тогуз табылгыны тобу менен сындыргылачы? — дейт.

Бооланган тогуз тал табылгыны сындыра албай коюшат.

Байланган табылгыны чечип, тогузунун колдоруна бирден берип:

— Эми сындыргылачы, — дейт. Бирден сындырып жиберешет.

Анда атасы:

— Силердин келечегиңерди ойлодум. Капа болдум. Ынтымагыңар жок болсо, душмандар силерди жалгыз табылгыдай сындырып коёт.

Ушундан кийин тогуз уулу бирдиктүү жашаптыр. Эч ким буларга катыла албаптыр.

1. Карыя балдарын эмне үчүн сынады?

2. Ата-энеңер силерге кандай акыл айтат?

Тапшырма: Жомокту көркөм оку, түшүнгөнүңдү айтып бер.

Суроо-жооп табышмак

Жумшактын жумшагы эмне?

— Кебез.

Катуунун катуусу эмне?

— Таш.

Кезектешип жарык берген эмне?

— Күн, Ай.

Мээрим менен нур берип, жылытып турган не болот?

— Күн.

Дүйнөдө эмне күлүк?

— Ой.

Дүйнөдө эмне таттуу?

— Уйку.

Баарынан эмне семиз?

— Баарынан жер семиз.

Ким сүйлөбөй окутат?

— Китеп.

Эмнеде тамыр жок?

— Ташта тамыр жок.

Эмнеде көпүрө жок?

— Көлдө көпүрө жок.

1. Табышмак эмнеси менен кызык болду?

Тапшырма: Топто табышмак түзүп көргүлөчү.

ТӨРТ МЕЗГИЛ

Жазда

Жазды мактап тоскондой,
Ырдай берет боз торгой.
Төрт түлүк мал төлдөшөт,
Айран, сүттү көлдөтөт.
Балыр чөптү кармалап,
Балдар издейт мандалак.

Жайда

Бедерленип жер бети,
Жашылданат келбети.
Чымын, чиркей, көпөлөк,
Учуп жүрөт көкөлөп.
Жүр, жүр балдар, баралык,
Калкан кармап алалык.

Күздө

Керилген жер бети,
Алтындай келбети.
Тоо болуп жыйналат,
Эмгектин бермети.

Кышта

Мына, мына аппак кар,
Аппак карда алтын бар.
Жазда тердеп эришет,
Жерге жашын төгүшөт.

А. Токомбаев

1. Ар бир мезгилди сүрөттөп айт.
2. Сага кайсы мезгил жагат? Эмне үчүн?

Акылдуу кыз

Илгери бир хан болгон экен. Хан элине эки суроо берет. Таттуунун таттуусу эмне? Ачуунун ачуусу эмне? Бул суроолорду табууга кырк күн убакыт берет. Чече албасаңар кыргын салам дейт.

Абышканын кызы атасын ханга жиберет. Таттуунун таттуусу бала. Ачуунун ачуусу ажал болот — деп айтыңыз. Ошентип акылдуу кыз элди кыргындан сактап калыптыр.

1. Хан элине кандай суроо берди?

2. Эгерде сен кыздын ордунда болсоң эмне кылат элең?

Тапшырма: Жомокту көркөм оку, мазмунун айтып бер.

ТАБЫШМАК

Кээде укмуш жарымы жок,
Кээде такыр дайыны жок.
Кээде кескен дарбыздай,
Кээде ороктой, сабы жок. (. .)

Түндө бар, күндүз жок,
Асманда бар, жерде жок. (.)

Асман ыйлап шолоктоп,
Көзүнөн жаш төгүлдү.
Суусап турган эгиндер,
Кулпунуп кооз көрүндү. (.)

Денесине суу жукпай,
Көлдө сүзөт кайыктай.
Үшүбөстөн, тоңбостон,
Чумуп кетет балыктай,
Жаргак таман, узун жаак.
Бул эмне ойлоп тап. (.)

Тартип менен чубашып,
Бирине бири тийбеген.
Өзүнөн чоңду кулатып,
Уюгу көздөй сүйрөгөн.

Бүрүшө калат тиштесе,
Балбан экен иштесе.
Көтөрүп жөнөйт безилдеп,
Өзүндөй жүктү эки эсе. (.)

1. Табышмактын жообун табууда эмнеге көңүл буруу керек?

Алдар Көсө

Бир тыңсынган киши Алдар Көсөгө жолугуп:
— Эй, Алдар Көсө, кана кыйын болсоң, мени алдачы — дептир.

Алдар Көсө көп ойлонуп турбастан:

— Атаң көрү, алдай турган баштыгым үйдө калыптыр. Келе атыңды, алып келе коёюн — деп шаштырганда, ал макул болуп атынан түшүп бериптир. Анда Алдар Көсө:

— Эй, кишим, алдайт деген ушул! — деп чаап кеткен экен.

А. Осмонов

1. Алдар Көсө кандай адам? Эмне үчүн андай деп ойлойсуң?

Тапшырма: Тексттин мазмунун көркөм айт.

Болуп калды жазгы убак

Кыш кеткенде жаз чыгат,
Жаз алдында ким турат?
Байчечекей биринчи,
Баш чыгарып кымпыят.

Кыш кеткенде жаз чыгат,
Жазды тосуп ким турат?
Калың кара чыйырчык,
Учуп келет чуркурап.

Б. Сарногоев

1. Жаз мезгилинин келгендигин кантип билебиз?

Тапшырма: Ырды жатта, көркөм айт.

Байчечекей

Күн жылып, кар эрий баштады. Кардын эриген суусу, байчечекейдин тамырына жетти. Ал тамырдан чыккан байчечекейдин сабагы сыртка чыгууну эңседи.

Аңгыча чыйырчыктын үнү угулду.

— Ой, мен кечигип калганмын го! — деп мойнун созуп сыртка чыкты. Байчечекей сырттагы жазгы сууктан чыйрыгып кетти. Ошол маалда:

— Эй, сулуу саламатсыңбы? — дегенсип күн нурун чачты. Байчечекей бажырайып ачыла түштү.

Талда конуп отурган кара чыйырчык байчечекейди көрө коюп:

— Сүйүнчү, сүйүнчү, жергебизге жаз келди! Жаз келди! Чрр-к, чрр-к! — деп жар сала учуп жөнөдү.

А. Абыканова

1. Текстте кайсы каармандар катышты?

2. Байчечекейден кийин кайсы гүлдөр өсүп чыгат?

Тапшырма: Текстти үн кубултуп, ролдошуп оку.

Чыйырчык дос

Түрүң баркыт өңүндөй,
Каралыгың көмүрдөй.
Кайда жүрдүң чыйырчык
Күздөн бери көрүнбөй.

Келсе экен деп айылга,
Сени күттүм айылда.
Ала шалбырт жаз менен,
Уя салдым бутакка.

Сен кичине баатырсың,
Ыйык жана асылсың.
Чегирткени терип чык,
Жердин көркү ачылсын.

А. Токтомушев

1. Чыйырчык жөнүндө эмне билдиң?

2. Сен канаттууларга кандай кам көрөсүң?

Тапшырма: Ырды көркөм оку, түшүнүп жатта.

Айбанаттардын талашы

Уй, ат, ит — үчөө кимисин ээси жакшы көрөрүн талашып калышты.

— Албетте, мени, — деди ат.

— Анткени, буурусун менен маласын тартып берем, токойдон отунун алып келем, өзү болсо мени минип алып шаарга барат, менсиз анын күнү өтпөйт.

— Андай эмес, ал мени өзгөчө жакшы көрөт, — деди уй.

— Мен анын бүтүндөй үй-бүлөсүн сүтүм менен багам!

— Жок, мени, — деди ит ырылдап:

— Мен анын бардык мал-мүлкүн кайтарып берем!

Эртеден бери алардын талаштарын угуп турган кожоюн акырын басып келди да, минтти:

— Эй, болбогон талашты койгула, силердин ар бириңер өз ишиңер менен баалуусуңар, ошон үчүн мага керексиңер.

К. Ушинский

1. Айбанаттардын талашы эмне жөнүндө болду?

2. Адамдын жашоосун буларсыз кандай элестетесиң?

Тапшырма: Текстти ролдорго бөлүп, аткар.

Китепти сүй

Китепти сүй, баркын бил,
Китептин көп акылы.
Ким китепке дос болсо,
Ал ошонун жакыны.

Сүттөй таза тилеги,
Деңиздей кең талабы. (1915–1950)
Көктөй тунук акыйкат,
Анын ар бир барагы.

А. Осмонов

1. Сен китеп менен достошкун келеби? Эмне үчүн?

2. Китепти кандай колдонуу керек?

Тапшырма: Ырды жатта, көркөм айт.

Түлкү менен коён

Коён токойдон чуркап баратыптыр. Чуркап баратып дүмүргө мүдүрүлүп жыгылып кетет. Көзүн ачса алдында түлкү турат. Коён коркуп кетет. Анда түлкү күлүп:

— Көрө албагандар мени жегич, коёндордун тукумун түгөткүч деп айтышат. Бул калп. Мындан ары бирге туралы.

— Макул — деп, коён коркконунан тез жооп берет.

Түлкү коёнду үйүнө ээрчитип келет.

Анан:

— Сен үйдө тур. Мен түшкү тамакка бир нерсе таап келейин. — дейт.

Түлкү бир аздан кийин бир тоок көтөрүп келет. Эт бышканда коёнду тамакка чакырат. Бирок коён эт жебейт.

Эртеси түлкү үйдө калып, коён кетет. Ал талаадан бир кап капуста алып келет. Тамакты бышырып, түлкүнү чакырат. Түлкү жебей коёт. Коён жеп тоюп алат.

Түлкү эми тамактанайын деп, коёнду желкеден алат. Коён күчүнүн бардыгынча жулкунуп, араң кутулат. Ошондон кийин коён түлкү менен жолдош болбой калыптыр.

1. Эмне үчүн коён менен түлкү бирге жашай алган жок?

2. Алар кандай жаныбарлар? Салыштыр.

Тапшырма: Жомоктун мазмунун түшүнүп, ролдошуп оку.

СӨЗДҮН КӨРКҮ — МАКАЛДА

Алтын — жерден чыгат,

Баатыр — элден чыгат.

Адам эмгеги менен даңктуу.

Акылдуу бала — элпек,

Акылсыз бала — тентек.

Аганы көрүп ини өсөт,
Эжени көрүп сиңди өсөт.
Адамды адам кылган асыл эмгек.
Жалкоого шылтоо көп.
Көз коркок, кол баатыр.
Эр эмгегин жер жебейт.
Ким эмгекти сүйсө, аны ден соолук сүйөт.
Таза аба жуткуң келсе, эрте тур.
Таза өмүр сүргүң келсе, эмгек кыл.

1. Ар бир макал эмнеге тарбиялап жатат?

Тапшырма: Макалдын маанисин түшүндүр, кебинде колдон.

Карышкыр менен эчки

Карышкыр аскада оттоп турган эчкини көрөт. Шилекейи агат. Ал аскага чыга албай турганын сезди. Анан эчкиге: — «Төмөн келип оттобойсуңбу! Жери түз, чөбү ширин экен» — дейт карышкыр.

— Ыракмат, Каке. Сен мени тойсун деп чакырбай эле, өз курсагыңдын камын ойлоп жатпайсыңбы, — деди эчки.

Л. Толстой

1. Карышкыр эчкини кайда чакырды?

Эмне үчүн?

2. Эчкиге сен кандай кеңеш берет элең?

Тапшырма: Жомоктогу каармандарды салыштыр, мүнөздөп бер.

Төө жумушка келатса

Өчөң-өчөң төө желип,
Келе жатса жумушка.
Чакырып калды конокко,
Чай ичип кет деп кумурска.

Тамак-ашын түрдүүлөп,
Дасторконго жайнатып,
Кумурска чай апкелди,
Самооруна кайнатып.

Кичинекей чынысы,
Кичинекей табагы.
Кичинекей кумурсканын
Кыпындай да тамагы.
Буларды төө көрө албай,
Бүркөлүп турду кабагы.

К. Жунушев

1. Төөнүн кабагы эмне үчүн бүркөлдү?

Тапшырма: Ырды көркөм оку, мазмунун айтып бер.

Каркыра менен түлкү

(Кыргыз эл жомогу)

Каркыра менен түлкү дос болушту. Экөө бир-бирине кошуна конушту.

Каркыра жумурткасын басып, балапан чыгаргандан кийин түлкүгө келип:

— Түлкү дос, мен жем таап

келейин, балапандарыма көз салып тургун, — деди.

— Каркыра досум, эч нерседен кам санаба, бара бергин, — деп түлкү анын бир балапанын жеп койду. Анан каркыранын келе турган жолуна ыйлап отуруп алды. Бир убакта каркыра келип:

— Түлкү дос, эмне ыйлап отурасың? — деди. Анда түлкү ого бетер өңүрөп ыйлап:

— Ыйлабаганда кантем. Көзүм кашайып көрбөй калып-тырмын, узун моюн балапандын бири жок, — деди.

Каркыра түлкүдөн шектенип, калган балапандарын алып, бөлөк жерге көчүп кетиптир.

1. Түлкү менен каркыранын достугу эмне үчүн сакталган жок? Себеби эмнеде?

2. Түлкүгө мүнөздөмө бер.

Тапшырма: Жомокту көркөм оку, мазмунун айтып бер.

Сак күчүк

Айлана мемирет,
Ала-Тоо керилет.
Бөбөктөр,
Бөжөктөр,
Козулар,
Кулундар,
Уларлар,

Улактар,
Уйкуга берилет.
Бир гана сак күчүк,
Уктабайт көрүнөт.
Арсайган тоо жомоктой,
Ай көрүнөт ороктой.
Сак күчүк борсулдайт,
Ууруну,
Бөрүнү жолотпой.
Тоскоолду майтарып,
Уктабайт сак күчүк.

Т. Кожомбердиев

1. Сак күчүк эмне үчүн уктабайт?

2. Күчүк уктап калса, эмне болушу мүмкүн?

Тапшырма: Ырды көркөм оку, мазмунун айтып бер.

Көк жалбырактар

I

Катянын эки жашыл карандашы боло турган. Ал эми Ленкада бирөө да жок. Ошондуктан Лена Катяга минтип кайрылды:

— Жашыл карандашыңды мага берип турчу?

А Катя болсо:

— Апамдан уруксат сурап көрөйүн, — деди.

Эртеси экөө мектептен жолугушту. Лена:

— Апаң уруксат бердиби? — деп сурады.

Катя болсо өкүнүчтүү үшкүрүнүп, мындай дейт:

— Апам уруксат берди, бирок агамдан сурабай калыпмын.

— Макул анда, агаңдан да сурап көр, — деди Лена.

1. Лена жашыл карандашты эмне үчүн Катядан гана сурады?

2. Мындан ары эмне болот деп ойлойсуң?

II

Эртеси Катя мектепке келгенде:

— Эмне болду, агаң уруксат бердиби? — деп сурады Лена.

— Агам го макул, бирок карандашты сындырып коёсуңбу деп коркуп турам.

— Мен абайлап тартам, — дейт Лена.

— Байка, — деди Катя, — жаңыртып учтаба, катуу.

— Мен бар болгону дарактын жалбырактарын, анан жашыл чөптү гана тартам, — деди Лена.

— Бул көп, — деди Катя, кабагын бүркөп, кебетеси жактыра бербегендей. Лена аны карап турду да, нары басып кетти. Карандашты алган да жок. Катя таң кала, артынан чуркап жетип, мындай деди:

— Сага эмне болду? Ал, карандашты. Ал!

— Кереги жок, — деди Лена.

1. Лена эмне үчүн карандашты алган жок? Себеби эмнеде?

2. Мындан ары эмне болот деп ойлойсуң?

III

Сабак башталганда мугалим минтип сурап калды:

— Леночка, сенин дарагыңдын жалбырактары эмнеге көпкөк болуп калган?

— Жашыл карандашым жок, ошондуктан.

— Курбуңдун карандашын неге сурап алган жоксуң?

Лена унчуккан жок. Катя чаяндай кызарып кетти да, мындай деди:

— Мен берген болчумун, өзү албай койду.

Мугалим экөөнү алмак-салмак тиктеди:

— Демек, ала тургандай кылып бериш керек болчу.

В. Осеева

1. Сен Катянын ордунда болсоң эмне кылат элең?

2. Мындан кийин Лена менен Катя кандай мамиледе болот деп ойлойсуң?

Тапшырма: Аңгемени ролдошуп, шар оку, мазмунун айтып бер.

ЖАҢЫЛБАЙ БАТ АЙТ

Асан менен ким эгиз?

Апал менен ким эгиз?

Үсөн менен ким эгиз?

Үпөл менен ким эгиз?

Арала балам, араала,

Атаңа бир аз карала.

Сен аралабаганда,

Ким арааламак эле.

Сен каралабаганда
Ким караламак эле.

Апам алмадан үчтү үздү,
Алмуруттан үчтү үздү.
Жетпегенин күбүсө,
Жерге баары түз түштү.

Ак мончок, көк мончок,
Аябай көп мончок,
Көп мончок ичинде
Көгүлтүр көз мончок.

Топту тоголотту,
Топ тоголокпу?
Тоголонгон топту,
Токон торомокпу?

1. Жаңылмачты эмне үчүн бат айтуу керек?

Гүлдөрдү ким жакшы көрөт?

— Мен жакшы көрөм гүлдөрдү, — деди Асык гүлдөрүнө суу жайып.

— Сенден мен жакшы көрөм! — деди Кас-тай мактанып, гүлдөрүн жыттагылады, өпкүлөдү. Ошентти да гүлдөрдү тарсылдатып үзө баштады:

— Мен катып коём.

Эртеси караса «катып койгон» гүлдөрүнүн өңү өчкөн, соолуган. Бул эмнеси? Асык гүлдөрүнө суу сээп жүрүптүр. Гүлдөрү кечээкиден да көп, кызыл-тазыл.

Гүлдөрү да күлөт, өзү да күлөт:

— Мен гүлдөрдү жакшы көрөм, үзбөйм, багам.
Буга Кастайдын ичи күйдү, ыйлады. Гүлдөрү да
шүмүрөйдү, соолуп жатты. Кимиси гүлдөрдү жак-
шы караган?

Ш. Садыбакасов

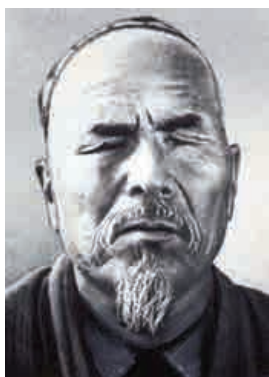
1. Балдардын кимиси гүлдөрдү жакшы караган?

2. Силерге гүл өстүргөн жагабы? Эмне үчүн?

3. Гүлдөр жакшы өсүш үчүн эмне кылуу керек?

Тапшырма: Аңгемени көркөм оку, мазмунун айтып бер.

Балдарга насыят

(1884–1949)

Ырыскынды бекерге,
Төкпөгүлө, балдар ай.
Акарат¹ кылып бирөөнү,
Сөкпөгүлө, балдар ай.

Каяша сүйлөп, сөз кайрып,
Турбагыла, балдар ай.
Шоктук кылып бирөөнү,
Урбагыла, балдар ай.

Атка минсең, сылантып,
Токугула, балдар ай.
Илим-билим пайдалуу,
Окугула, балдар ай.

Барпы

1. Акын балдарга кандай насаат айтып жатат?

2. Сага ата-энең кандай акыл-кеңештерин айтат?

Тапшырма: Ырды көркөм оку, түшүнүп жатта.

¹ **Акарат** — каршы айтуу, каяша сүйлөө

Манас

I

Манастын чоң атасы Каракан болгон. Ал дүйнөдөн өтүп, уулдары жаш калат. Кытайдын кандары Молто менен Алооке кыргыздарга зордук-зомбулук көрсөтүшөт. Кыргыздар өз жеринен айдалып, ар кимиси ар жакка тарайт.

Манастын атасы Жакып туугандары менен Алтай тоосуна качып барат. Жакып балалуу болбой жүрүп, көп жылдан кийин байбичеси Чыйырды уул төрөйт.

Уулу баладан башкача төрөлөт. Ага ылайык ат коюш үчүн аксакалдар чогулушат. Бирок, ага ылайык ат таппай кыйналышат. Ал аңгыча ак сакалчан думана пайда болот.

— Бул баланын аты «Манас» болсун! — деп көздөн кайым болот. Баланын атын Манас коюшат.

1. Манастын чоң атасы эмне үчүн Алтайга көчүп кеткен?
2. Манаска эмне үчүн ат таппай кыйналышкан?

II

Манас он эки-он үч жашка чыгып, эс тарткандан баштап:

— Кыргыз элим, жерим үчүн жанымды аябайм! — деп тайманбай айтып, эл оозуна алынат.

Анын мындай тайманбастыгы кытай- калмактарга да угула баштайт.

Манас, Манас болуптур,
Манас атка конуптур,
Улук жашын сурасаң
Он экиге толуптур,
Торучаарды миниптир,
Ок өтпөстү кийиптир.
Ошол кезде Манасың,
Урунарга тоо таппай,
Урушарга жоо таппай,
Атышарга ок таппай,
Кечерине чок таппай,
Зың-зың этип кенебей,
Кара кытай, манжууну
Кагышарга ой кылып,
Калган экен кабылан
Бучкагына теңебей.
Кытай кордук кылганын,
Кыйла журтун кырганын
Эбак ойлоп билиптир.

1. Манас кантип элге тааныла баштаган?
2. Манасты сен кандай элестетип жатасың?

Тапшырма: Ырды жаттап, көркөм айт.

III

Күндөрдүн биринде Манас кырк бала менен ордо оюнун ойноп жаткан. Ошол маалда ашуудан кытай-калмак кербендери келе жатты.

Кербенчилер түз эле балдар ойноп жаткан ордону көздөй бет алышты. Алар кыргыздарга кыргын салып, малын талап, Манасты байлап кетүү үчүн келе жатышкан.

Манастын жолдоштору четке чыга беришти. Жалгыз гана Манас сыңар тизелеп, чүкө мээлеген бойдон ордонун ортосунда калды.

Ал мээлеген чүкөнү ачуулана атты. Аткан чүкөсү алдыда келе жаткан төөнүн бутуна тийип, сындырып кетет. Төө тумшугу менен жер сайып жыгылат.

Ачууланып ал Манас
Бир чүкөнү черткени,
Чүкө ыргыды чыркырап,
Эсенкандын эки нары,
Чүкө тийген жилиги,
Талкан болду быркырап
Кызыл нар¹ кыйрап жыгылды.

1. Кербенчилер кандай максат менен келе жатышкан?

2. Алар кандай окуяга туш болду?

IV

Куралчандар он эки-он үч жашар балдарды курчап калышат да, Манаска:

— Эй! Мадыра баш! Бул эмне кылганың?! Эң мыкты төөбүздүн бутун сындырдың! Бул үчүн, сен көргүлүктү көрөсүң! — деп бакырышат.

¹ Нар — бир өркөчтүү төө.

Манас жолдошторуна белги берет. Алар кол салган кытай-калмактардын балбандарын талкалап салышат.

Каарды Манас баштады,
Алтымышын тырайтып,
Арстан кырып таштады.
Талкан чалган эмедей,
Кудай бетин салбай кал,
Калайманды баштады,
Эки жүз экен балбаны.
Эсил Манас кабылан,
Баарын жайлап таштады.

1. Манас аларга кандай каршылык көрсөттү?

Тапшырма: «Эр жигит эл четинде, жоо бетинде» макалдын маанисин өз сөзүң менен айтып бер.

Үлгү ырлар

(1864–1933)

Дайранын көркү кемеде,
Баланын көркү энеде.
Акыл айтсаң тыңшабай,
Акмактын көркү жемеде.

Эчкинин көркү — төл менен,
Эгиндин көркү — жер менен,
Эликтин көркү — төр менен,
Эр жигит көркү — эл менен.

Бирдин көөнүн оорутуп¹,
Кетпегиле, балдар ай.
Түбү кандай болушун,
Эстегиле, балдар ай.

¹ Көөнүн оорутуп — көңүлүн оорутпа

Жаман адам белгиси —
Өз камы үчүн жүгүрөт.
Жакшы адам белгиси —
Эл камы үчүн күйүнөт.

Токтогул

1. Адамдын кандай сапаттары айтылды?
2. Сенде кандай жакшы жана жаман сапаттар бар деп ойлойсуң?

Тапшырма: Ырды көркөм оку, түшүнүп жатта.

Кожомкул балбан

Баракан байдын төөсү сазга батып, жыгылып калат.

Төөсүнө кейиген Баракан байдын чый-пыйы чыгат. Ал жигиттерине карап:

— Кумурскадай жайнап жүрүп эртеден бери төөнү саздан чыгара албай койдуңар. Күчүңөр ашка эле чыккан арам тамактар турбайсыңарбы! — деп наалыйт. Ошол маалда Кожомкулду көрө коюп сүйүнүп кетет да:

— Кана, балбан, мобул төөмдү баткактан чыгарып берчи — деп калат.

Аттан түшүп басып келип, төөнү өркөчүнөн кармап копшоп-копшоп коёт. Сазга баткан төө бир аз бошой түшөт. Карап турган адамдар кыл аркан менен чырмап байлап жиберишет. Кожомкул чирене тартканда, төө «бурк» этип саздан сыртка чыкты. Балбандын күчүнө ыраазы болгон көпчүлүк ага ак тилек каалашты.

Баракан бай сүйүнгөнүнөн Кожомкулдун үстүнө чепкен жааптыр.

Ш. Кулуев

1. Эмне себептен Баракан бай наалыды? Себебин айт.

2. Сенин балбан болгуң келеби? Эмне үчүн?

Тапшырма: Аңгемени көркөм оку, өз сөзүң менен айтып бер.

Ат сыйлаган жөө баспайт

Тердик, желдик, көрпөчө,
Тизгин, суулук, жүгөн дейт.
Ак каңкы ээр, басмайыл —
Ат жабдыгы түгөнбөйт.

Ашкан күлүк ат мына,
Арпа берип баккыла.
Жал куйругун түргөн соң,
Жибек жабуу жапкыла.

Көмөлдүрүк каткыла,
Куюшканды таккыла.
Үзөңгүнү чире тээп,
Күндү көздөй чапкыла.

А. Рыскулов

1. Теманын аталышын кандай түшүндүң?

Тапшырма: Ат жабдыктарын ата, эсиңе сакта.

Коён менен кирпичи

Бир күнү коён менен кирпичи жолугуп, коён кирпичиден минтип сурады:

— Сенин кийгениң кандай тон? Ылгый эле тикенек. Өзүңдүн түрүң да суук экен. Бутуң кыска, тумшугуң узун, кулагың кичине. Катуу жүгүрө албайсың.

Анда кирпичи:

— Сенин айткандарың туура, коён. Бирок менин кийген тонум эң сонун. Бул тон мени ит менен карышкырдан сактайт. Кымтынып кийип алсам мага эч ким тие албайт. Сен өзүң сулуу болгонуң менен меникиндей тикенектүү тонун жок. Үстүңдөгү териң жука. Душмандан сактанууга сенин ак тонун жарамдуубу? — деди.

Коён кирпичиге:

— Ырас сеники, досум. Менин тонум жука. Ит менен карышкырдын тиштери батып кетет. Бирок менин кулагым узун, алыстан угам. Өтө күлүкмүн. Мен чуркаганда ит да, карышкыр да жетпей калат, — деди.

К. Ушинский

1. Коён менен кирпичи эмне жөнүндө сүйлөшүштү?

2. Кимисиники туура деп ойлойсуң? Эмне үчүн?

Тапшырма: Жомокту өз сөзүң менен айтып бер.

Лифт

Токто десең — «куп» деген,
Эшик ачып — «чык» деген.
Кабаттардан кабатка,
Бир заматта «лып» деген.

Күнү-түнү талыкпай,
Киши ташып жүздөгөн.
Бийик-бийик үйлөрдө,
Сонун экен лифт деген.

Т. Самудинов

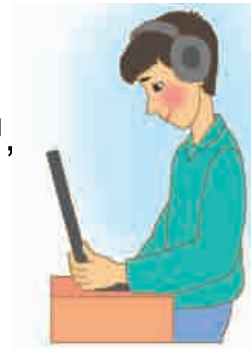
1. Лифт эмне үчүн керек?

Тапшырма: Ырды түшүнүп жатта, көркөм айт.

Интернет

Кыдырамын күнүгө,
Булун-бурчун дүйнөнүн.
Балдар менен достошом,
Бирок өзүм үйдөмүн.
Бардык жерден заматта,
Жаңылыкты угамын.
Жер тыңшаган Маамыттай¹,
Бирок үйдө турамын.
Калдыңарбы кызыгып,
Мунун сырын билсем деп.
Техника заманбап,
Анын аты — Интернет.

Ы. Кадыров

1. Интернеттин пайдалуулугу эмнеде?

Тапшырма: Ырды түшүнүп, көркөм оку.

¹ Жер тыңшаган Маамыттай — Эр Төштүктөгү каарман

Буудайдан нан жасалат

Биз буудай талаасына келе жаттык.

Чоң атам:

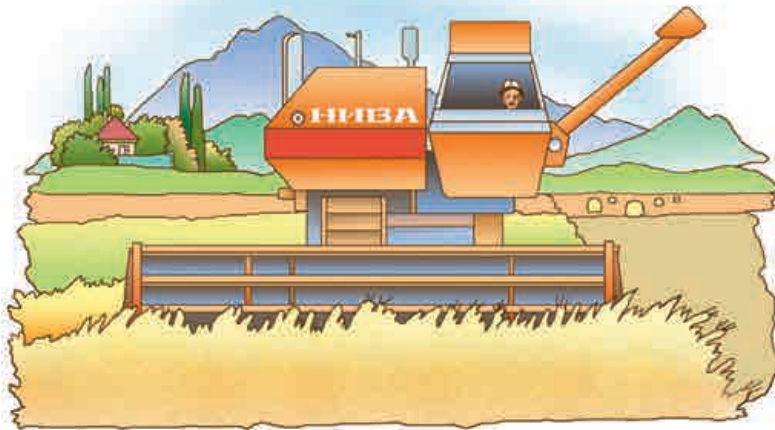
— Сен нандын кайдан пайда болорун билесиңби?

— Дүкөндөн алып келет.

— Дүкөнгө кайдан алып барат?

— Билбейм.

— Эмесе угуп тур, береги буудай саргайып, бышат. Анан комбайн менен бастырабыз, кампага жөнөтөбүз. Ал жерден тегирменге салдырышат. Ун тартылат. Ундан нан бышырылып, силердин дүкөнгө түшөт. Билдиңби?

— Билдим, — дедим.

Биздин дүкөнгө нанды жөнөтүп жаткан чоң атам жана анын айылдаштары экенин түшүндүм.

М. Ормонбеков

1. Буудайды ким багып өстүрөт? Нан кантип пайда болот?

2. Нанга кандай мамиле жасоо керек?

Тапшырма: Нандын жасалышын өз сөзүң менен айтып бер.

Нанды чачпа,
Бутуң менен баспа.
Жерде жатса алып,
Таранчыга ташта.

Нандан улуу тамак жок,
Адамдан улуу атак жок.

Нандын ысыгы жакшы,
Сөздүн бышыгы жакшы.

Жеңиш күнү

Бизди көргөн бул жеңиш,
Катаал согуш каарынан.
Өрт ичинде жаралган,
Аталардын канынан.
Билүү керек ар бир кыз,
Билүү керек ар улан.
Бизди коргоп аталар,
Кечкендигин жанынан.
Ошон үчүн бул майрам,
Бизге кымбат баарынан.

Ж. Садыков

1. Ырда айтылган согуш жөнүндө эмне билесиң?
 2. Эмне үчүн бул майрам бизге кымбат деп ойлойсуң?
- Тапшырма:** Ырды көркөм оку, түшүнүп жатта.

Арстан менен коён

(Кыргыз эл жомогу)

Калың токойдун четинде бир коён жашаптыр.
Ал коркоктук кылып, ийининен эч чыкчу эмес.

Бир күнү ал: «Мен коркконумдан жалаң гана

ийинде жатып, кантип күн көрөм? Мындай кылбайын, баатыр болоюн», — деп ойлоду. Ошол замат ийинден чыга калды. Коён алдында турган арстанды көрүп, жыгачтай катып калды.

Арстан коёндун жанына келип:

— Колго түштүң ээ! Эми сени жеймин, — деп тиштерин кычыратты.

Коён кутулуштун аргасын издеп:

— Жесең же, бирок айта турган сырым бар, — деди.

— Тезирээк айт, — деди арстан.

— Сен өтө күчтүүсүң, мунуңа мен ишенем. Бирок кудукта сенден да чоң арстан бар. Ал сени жейм деп, ачууланып жаткан. Ошого бир беттешип көрүп, мени анан жебейсиңби. Мен эч кайда качпайм.

Арстан чындап ачууланып:

— Кана? Кайсы жерде? Мени ээрчитип баргын — деди. Коён арстанды кудукка ээрчитип барып:

— Мына ушул кудукта, көрчү өзүң, — деди. Арстан кудукту карап, өзүнүн сөлөкөтүн көрдү да:

— Мен ушундан кантип кем калайын! Кана, күрөшүп көрөлү! — деп кудукка секирип түштү.

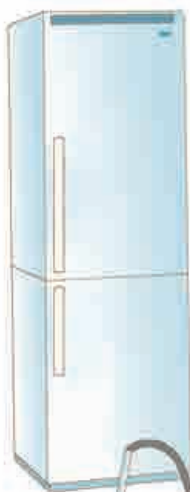
Арстандан коён ошентип кутулуп, макоо экен — деп шылдың кылып, секирген бойдон кете бериптир.

1. Коён арстанды кантип алдады?

2. Арстан эмне себептен алданып калды деп ойлойсуң?

Тапшырма: Жомоктогу каармандарды салыштыр. Кызыктуу жерин сүрөттөп тарт.

Электрдин кубаты

Кеч киргенде жарк этип,
Жарык кылат үйүңдү.
Элестете албайсың,
Ансыз өткөн күнүңдү.

Кудуретин карагын,
Койсоң бышат тамагың.
Үстөлүңдө жарк этет,
Окуйм десең сабагың.

Чаң соргучуң зуңулдап,
Муздаткычың зымылдап,
Бурап телевизорду,
Отурасың кымылдап.

Үтүк менен ар убак,
Үтүктөйсүң кийимди.
Электрдин ишине,
Көөнүң далай сүйүндү.

Билдиңби анын кубаты,
Бүт өлкөгө жетерин.
Бирок, эстей жүр дайым,
Өрт да чыгып кетерин!

Н. Гончаров

1. Электр кубаты деген эмне?

2. Азыркы учурда электр кубатысыз жашоону элестете ала-
сыңбы? Эмне үчүн?

Тапшырма: Ырды түшүнүп, көркөм оку.

Абышка менен дөө

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери-илгери бир абышка жашаптыр. Бир күнү ал жолдон жумуртка таап алат. Андан ары бара жатса, алдынан дөө чыгат.

Абышка дөөдөн аябай коркуп кетет, бирок ошол замат амал ойлоп таап:

— Эң сонун болбодубу. Сени таап кел деп, мени хан жиберди, — дейт.

Дөө таң калып:

— Хан мени эмне кылат экен? — деп сурайт.

Абышка дөөнүн коркконун билип:

— Хан алтын сарай салдырат экен. Ошого ылайыктуу устун¹ жок болуп жатат. Сен аябай узун эмессиңби, ошого сен ылайыктуу экенсиң. Жүр, тез кетели, — дейт.

Абышканын айтканына ишенбей дөө аны менен күч сынашмакчы болот. Алар суу табылгадан сары суу сыгып чыгарууга мелдешишет. Дөө куураган табылганы бычырата кармаса, суу чыкпайт. Кезек абышкага келет. Ал колундагы жумуртканы

¹ Устун — тирөөч, тирек, түркүк.

табылгы менен кошо кармайт. Жумуртка жарылып, сары суу чыгат.

Муну көргөн дөө абышкадан чындап коркот да: — Айланайын абышка, ырайым кыл, мени бошот, акыңа муну ала тур, — деп ага муштумдай алтын берет. Абышка алтынды алып:

— Мейли анда — деп, кутулганына сүйүнүп, абышка жолуна түшөт.

1. Дөө эмне себептен алданып калды деп ойлойсуң?

2. Куураган табылгы кандай болот?

3. Абышканын ордунда болсоң, эмне кылат элең?

Тапшырма: Жомоктогу каармандарды салыштыр. Маанисин өз сөзүң менен айтып бер.

Таш бака

Саякатчы¹ таш бака
Сахарага² барыптыр.
Чөлдөн ысык өтөт деп,
«Чөйчөк» кийип алыптыр.
Сайран куруп бир далай,
Таң-тамаша салыптыр.
Анан далай жылдан соң,
Ал таш бака карыптыр.
А «чөйчөгү» жонунан,
Түшпөс болуп калыптыр.

И. Токтогулов

1. Таш бака жөнүндө эмне билесиң? Аны көрдүң беле?

2. Ырдын кайсы жери кызыктуу болду?

Тапшырма: Ырды чагылдырып, сүрөтүн тарт.

¹ **Саякатчы** — эл, жер көрүүгө сапарга чыгуу.

² **Сахара** — Африкадагы чөл/

АЛФАВИТ

Басма түрү	Аталышы	Басма түрү	Аталышы	Басма түрү	Аталышы
А а	а	Л л	эл	Ф ф	эф
Б б	бэ	М м	эм	Х х	ха
В в	вэ	Н н	эн	Ц ц	цэ
Г г	гэ	ң	ың	Ч ч	чэ
Д д	дэ	О о	о	Ш ш	ша
Е е	е(йе)	Ө ө	ө	Щ щ	ща
Ё ё	ё(йо)	П п	пе	Ъ	ажыратуу белгиси
Ж ж	жэ	Р р	эр	Ы ы	ы
З з	зэ	С с	эс	Ь	ичкертүү белгиси
И и	и	Т т	тэ	Э э	э
Й й	ий	У у	у	Ю ю	ю(йу)
К к	ка	Ү ү	ү	Я я	я(йа)

Үндүүлөр: **а, о, у, ы, ө, ү, э (е), и**

Каткалаң үнсүздөр: **к, п, с, т, ф, х, ц, ч, щ, ш**

Жумшак үнсүздөр: **б, в, г, д, ж, з, й, л, м, н, ң, р**

Йоттошкон тамгалар: **е, ё, ю, я**

КЫРГЫЗ ТИЛИ — ЭНЕ ТИЛИМ

ТЫНЫШ БЕЛГИЛЕРИ

1-көнүгүү. Ырды оку, маанисин түшүн. Айтып бер.
Эне тилин билбеген, Эне тилин сүйбөгөн,
Эси жогун аныктайт. Элин сүйүп жарытпайт.

Б. Сарногоев

2-көнүгүү. Текстти тыным жасап, көркөм оку. Сүйлөмдөрдүн кандай жазылганын айтып бер.

Бир күнү желип-жортуп келатып, карышкыр
Чыпалакка жолугуп калат.

— Кедендеген сен кимсиң? Жалмап коёюнбу?
— дейт карышкыр.

— Кой, антпе, — дейт Чыпалак, — өзүңө жаман,
ит кылып салам.

Ха, халап... каткырат карышкыр.

— Карышкыр ит болуптур дегенди сага ким
айтып жүрөт? Ушу кытмырдыгың үчүн жейм сени!
— деп карышкыр баланы жутуп коёт.

«Чыпалак бала». Ч. Айтматов

Билип ал!

Оозеки кепте бир сүйлөм менен экинчи сүйлөм
тыным аркылуу бөлүнүп айтылат. Жазууда сүй-
лөмдөрдүн аягына тыныш белгилер (!?) коюлуп
жазылат.

3-көнүгүү. Сүйлөмдөргө тиешелүү тыныш белгилерин
коюп, көчүрүп жаз.

Кар жаап басылды Чолпон, муз тээп ойногону
барасыңбы Сен коньки тепкенди билесиңби

4-көнүгүү. Сүрөт боюнча сүйлөм түз. Кандай тыныш белгилерин коюп жаздың?

СҮЙЛӨМ

5-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү бөлүп, тыныш белгилерин коюп көчүрүп жаз. Ар бир сүйлөмдү кандай тамга менен баштап жазасың?

Бүгүн Айжан кызыктуу китеп окуду сен дүкөнгө барасыңбы Кайрат менен Сайкал шахмат ойношту бах жыттуу экен

Билип ал!

Сүйлөм баш тамга менен башталып жазылат.
Аягына тиешелүү тыныш белгилер коюлат.

6-көнүгүү. Тиешелүү сөздөрдү коюп сүйлөм түзүп жаз.
Улук ... чертет. Мээрим биринчи ... окуйт. Урматка апасы ... сатып келди.

7-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү оку. Баш тамга менен жазылган сөздөрдү тап. Алар эмне үчүн баш тамга менен жазылган? Ойлон. Жыйынтык чыгар.

Кыргызстандын борбор шаары — Бишкек. Кубат жайында Суусамыр жайлоосуна барды. Ак-Буура суусу Ош шаарын аралап өтөт. Короону Кумайык кайтарат.

Билип ал!

Адамдардын, жер-суунун, шаарлардын, айылдардын жана айбанаттардын аттары дайыма баш тамга менен жазылат.

8-көнүгүү. Сүрөт боюнча сүйлөм түз.

СӨЗ

Билип ал!

Биз айлана-чөйрөдөгү ар кандай нерселерди, кубулуштарды — көрөбүз, угабыз, сезебиз. Аларды сөздөр менен атап айтабыз.

Мисалы: үй, парта, ысык, таттуу, шамал, жамгыр.

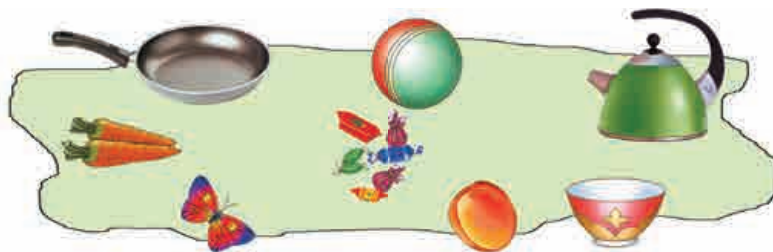
9-көнүгүү. Сүрөт боюнча сөздөрдү жаз.

10-көнүгүү. Текстти оку. Электр буюмдарын билдирген сөздөрдү дептериңе жаз.

Элдос бүгүн үй буюмдарынын сүрөтүн тартууну чечти. Ак барактын бирине диван, үтүк, компьютер, телевизор, чаң соргучтун сүрөтүн тартты. Экинчи баракка аквариумдун сүрөтүн тартты.

11-көнүгүү. Сүрөттөн идиштерди таап жаз. Канча идиштин атын жаздың?

ТЫБЫШ ЖАНА ТАМГА

Билип ал!

Сөздөгү айрым үндөр тыбыш деп аталат. Тыбышты тамга менен белгилеп жазабыз.

Тыбыштарды — угабыз, айтабыз,
Тамгаларды — көрөбүз, жазабыз.

12-көнүгүү. Табышмакты оку, жообун тап. Көчүрүп жаз.
Ичине жел толтурдум
Кубалап жүрүп олтурдум (т..)

Билип ал!

Айтылганда тоскоолдукка учурап, көбүнчө шыбыш менен айтылса үнсүз тыбыштар деп аталат.

Каткалаң үнсүздөр: к, п, с, т, ф, х, ц, ч, щ, ш.
Жумшак үнсүздөр: б, в, г, д, ж, з, й, л, м, н, ң, р.

13-көнүгүү. Макалды оку. Көчүрүп жазып, үнсүздөрдүн астын эки сыз.

Жамгыр менен жер көгөрөт,
Эмгек менен эл көгөрөт.

Билип ал!

Жалаң гана үн катышып айтылган тыбыштар үндүү тыбыштар деп аталат. Алар: а, о, у, ы, ө, ү, э (е), и, аа, оо, уу, ээ, үү, өө.

14-көнүгүү. Макалдарды оку. Көчүрүп жазып үндүү тыбыштардын алдын бир сыз.

Жакшы бала — элпек, жаман бала — тентек.

Билип ал!

Созулма үндүүлөр эки тамга менен жазылып, бир тыбышты берет.

Мисалы: аары — деген сөздө 4 тамга, 3 тыбыш.

15-көнүгүү. Сөздөрдү оку. Сөздө канча тыбыш, канча тамга бар?

Мисалы: Саат — 4 тамга, 3 тыбыш.

Мээлей, өрөөн, тоо, күү.

Билип ал!

Кыргыздын төл сөздөрүндө э(е) тыбышы сөздүн башында келсе «э» менен жазылат. Сөздүн ортосунда, аягында келсе «е» менен жазылат.

Мисалы: эл, эне, желек.

Созулма ээ сөздүн башында, ортосунда, аягында дайыма «ээ» болуп жазылат.

Мисалы: ээр, жээн, бээ.

16-көнүгүү. Сүйлөмдөгү э(е)нин жазылышына көңүл бур. Көчүрүп жаз.

Эрмек, ээрди бээге токуп мин. Энемдин элечеги аппак. Эчкилер аскада оттошот.

Билип ал!

Үндүүлөр жасалуу ордуна карай жоон жана ичке болуп экиге бөлүнөт.

Жоон үндүүлөр: а, о, у, ы, аа, оо, уу.

Ичке үндүүлөр: э(е), ө, ү, и, ээ, өө, үү.

17-көнүгүү. аа, оо, уу, ээ, үү, өө созулма үндүүлөр катышкан сөздөрдү таап жаз.

Мисалы: Жаан, тоодак.

Билип ал!

К, Г тыбыштарынан кийинки же мурунку үндүүлөр жоон (а, о, у, ы) болсо, К(кы), Г(гы) болуп айтылат.

Мисалы: кол, жылкы, кулун.

18-көнүгүү. Макалдарды оку, көчүрүп жаз. Кы, гы болуп айтылган сөздөрдүн алдын сыз.

Акылдуу отко карайт,
Акылсыз казанга карайт.

Билип ал!

К, Г тыбыштарынан кийинки же мурунку үндүүлөр ичке (э(е), ө, ү, и) болсо, К(ки), Г(ги) болуп айтылат.

Мисалы: китеп, күз, өтүк, элик.

19-көнүгүү. Ю, я, ё, е тамгалары канча тыбыш берип айтыларын эсте. Төмөнкү сөздөрдү оку. Сөздө канча тыбыш, канча тамга бар?

Уя, уюк, коён, чие, боёк, чаян.

Үлгү: уя — 2 тамга, 3 тыбыш.

20-көнүгүү. Ы, ъ белгилери катышкан сөздөрдү туура көчүрүп жаз.

Альбом, январь, подъезд, компьютер,
апельсин, бульдозер, коньки.

21-көнүгүү. Сөздөрдү оку. Сөздө канча тыбыш, канча тамга бар? Жаз.

Апрель, пальто, фонарь.

МУУН

22-көнүгүү. Т, р, к, тамгаларын пайдаланып сөз түз. Сөз түзүлдүбү?

Н, к, ү тамгаларын пайдаланып сөз түз.

Кайсы сөз пайда болду? Жыйынтык чыгар.

Билип ал!

Муун бир же бир нече тыбыштардан турат. Сөздө канча үндүү болсо, ошончо муун болот.

23-көнүгүү. Макалды оку. Муундарга бөлүп, көчүрүп жаз.

Таза аба жуткуң келсе, эрте тур.

Таза өмүр сүргүң келсе, эмгек кыл.

24-көнүгүү. Ча-, ба-, та- муундарын катыштырып экиден сөз түзүп жаз.

25-көнүгүү. Жаңылмачты оку. Бир муундан турган сөздөрдү дептериңе жаз.

Көк чөп көп,

Көпкөк чөп.

Көк чөптөн көп,

Көпкөк чөп.

ТАШЫМАЛ

Билип ал!

1. Бир муундуу сөздөр ташылбайт.

Мисалы: ат, өрт, ил.

2. Бир тамгадан турган муундарды жол аягына калтырып, же жаңы сапка ташууга болбойт.

Мисалы: сы-я, ө-мүр.

3. Созулма үндүүлөрдү эки бөлүп ташууга болбойт.

Мисалы: бу-удай эмес, буу-дай.

26-көнүгүү. Бир муундуу сөздөрдү дептериңе жаз. Бул сөздөрдү ташымалдоого болобу?

Гүл — аарыныкы, бал — адамдыкы.

Дан — аш, алтын — таш.

27-көнүгүү. Ырды оку. Созулма үндүү катышкан сөздөрдү туура ташымалдап жаз. *Мисалы:* тоо-дон.

Зуу, зуу, зуу, зуу

Тоодон бороон улуду.

Тоого жетип коно албай,

Тоодак байкуш куруду.

28-көнүгүү. Сүрөт боюнча үч сүйлөм түзүп жаз.

29-көнүгүү. Көчүрүп жаз.

Шыр-шыр шырылдак,

Шырылдама ыр ырдап,

Кыйын ырчы тоо булак.

Т. Сыдыкбеков

30-көнүгүү. Төмөнкү сөздөр менен сүйлөм түзүп жаз.
Жай, ысык, эс алуу, жайлоо, каникул, Ысык-Көл.

31-көнүгүү. Макалдарды муунга бөлүп жаз.
Акыл тозбос тон, билим түгөнбөс кен.
Ынтымак болбой, иш оңолбос.
Ким эмгекти сүйсө, аны ден соолук сүйөт.

Окуу басылмасы

**Кубаталиева Бела Мурсабековна
Абыканова Акылгул Айнидиновна
Асаналиева Майрамкуль Мукашевна**

АЛИПРЕ

Жалпы билим берүүчү мектептин
1-классы үчүн окуу китеби

Басманын директору *Б. Джапарова*
Редактору *Р. Сакелова,*
Сүрөтчүсү *Б. Жайчибеков,*
Көркөм редактору *З. Мидинова*
Техн.редактору *М. Курбанбаева*
Компьютердик калыптоочу *А. Арыкбаев,*
Корректору *А. Орозова,*

Басууга 12.08.2016. кол коюлду. Офсет кагазы 80 г.

Кагаздын форматы 70х100 $\frac{1}{16}$ Түстүү ыкма.
Көлөмү 7,0 накта басма табак. Заказдын № 17/09-8
Нускасы 70 000 даана.

«Кутаалам» басмасында даярдалды. Бишкек ш., Горький көчөсү, 1.
www.kutaalam.kg, e-mail: kutaalam2012@gmail.kg
Тел.: + 996 (312) 534 863, 530 974

ЖЧК «Имак Офсет» басмаканасында басылды.
Бишкек ш., Горький көчөсү, 1/2.